నాడీజంఘుని కథ

(సరళ వ్యాఖ్యాన సహితం)

వ్యాఖ్యాత

డా॥ దావులూరి కృష్ణకుమారి

ప్రచురణ

తిరుమల తిరుపతి దేవస్థానములు, తిరుపతి.

2018

NADIJANGUNI KATHA
with Commentary

Commentary by
Dr. Davuluri Krishna Kumari

T.T.D. Religious Publications Series No. 1297

First Print : 2018

Copies : 2000

Published by :
Sri Anil Kumar Singhal, I.A.S.
Executive Officer
Tirumala Tirupati Devasthanams
Tirupati

D.T.P.
Publications Division
T.T.D., Tirupati.

Printed at
Tirumala Tirupati Devasthanams Press
Tirupati - 517 507

ముందుమాట

భారతీయ సనాతన సంస్కృతీ, సంప్రదాయాలకు వేదాలు, పురాణాలు, ఇతిహాసాలు మూలాధారాలుగా ఖ్యాతిగాంచాయి. వేదాలలోని సారాన్ని రంగరించి భగవాన్ వేదవ్యాసుల వారు మహాభారత ఇతిహాసాన్ని పంచమవేదంగా తీర్చిదిద్దారు. మహాభారతం మన జాతీయ కావ్యం. చతుర్విధ పురుషార్థాల సాధనకు కావలసిన విజ్ఞానమంతా ఇందులో చక్కగా వేదవ్యాసుల వారు ఇమిడ్చారు. మహాభారతం పంచమవేదంగానే కాక భారతీయ విజ్ఞాన శాస్త్ర సర్వస్వంగా ప్రశస్తికెక్కింది.

వేదవ్యాసుల వారు భారత కథను జయేతిహాసంగా తీర్చిదిద్ది తన శిష్యులద్వారా వివిధ లోకాలలో వ్యాపింపజేశారు. వైశంపాయనుడు జనమేజయ మహారాజుకు ఈ కథను వినిపించాడు. అలా వినిపించగా పెంపొందిన కథను భారతం అన్నారు. ఆ తరువాత రోమహర్షణుని కుమారుడైన ఉగ్రశ్రవసుడు నైమిశారణ్యంలో సత్రయాగం చేస్తున్న శౌనకాది మహామునులకు వివరించాడు. మునులడిగిన ప్రశ్నలకు ఉగ్రశ్రవసుడు చెప్పిన కథార్థాలతో కలిపి భారతం **"మహాభారతం"** అయ్యింది.

"యదిహాస్తి తదన్యత్ర యన్నేహాస్తి న తత్ క్వచిత్"

ఇందులోఉన్నది ఎక్కడైనా ఉంటుంది. ఇందులో లేనిది ఎక్కడా ఉండదు – అని సూత పౌరాణికులు శౌనకాది మహామునులకు మహాభారత ప్రాశస్త్యాన్ని వివరించాడు.

పంచమవేదంగా, భారతీయ విజ్ఞాన శాస్త్రంగా ఖ్యాతిగొన్న సంస్కృత వ్యాసభారతాన్ని ఆదికవి నన్నయ, కవిబ్రహ్మ తిక్కన, ప్రబంధ పరమేశ్వరుడు ఎఱ్ఱన ఆంధ్రీకరించారు.

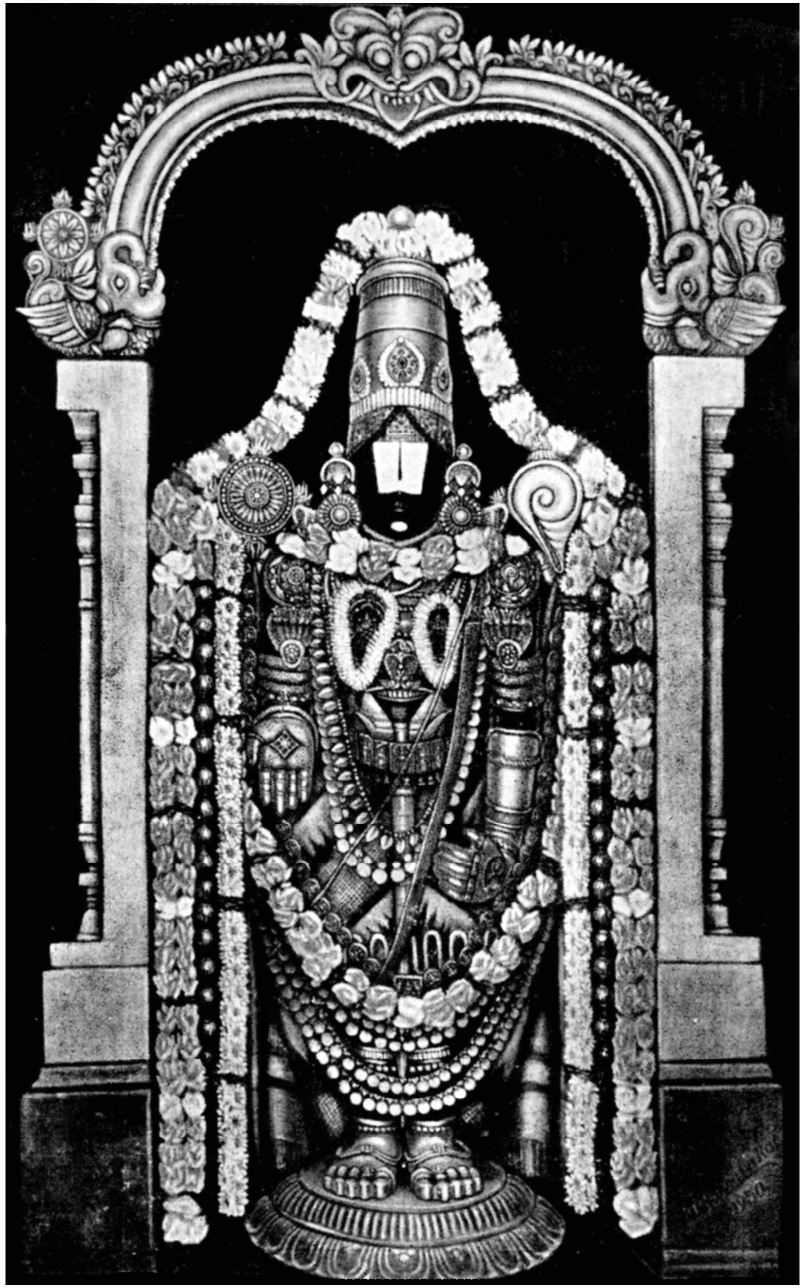
తిరుమల తిరుపతి దేవస్థానములు ధర్మప్రచారంలో భాగంగా కవిత్రయ విరచిత శ్రీమదాంధ్ర మహాభారతానికి తెలుగులో సుప్రసిద్ధ పండితులచే చక్కటి వ్యాఖ్యానాన్ని వ్రాయించి 15 సంపుటాలుగా ముద్రించి తెలుగు ప్రజలకు అందించింది. తి.తి.దే. ముద్రించిన కవిత్రయ విరచిత శ్రీమహాభారతం విశేష ప్రజాదరణను పొంది ఇప్పటికే దాదాపు 25,000లకు పైగా ప్రతులు అమ్ముడుపోయాయి.

ఇదివరకు తి.తి.దే. ముద్రించిన కవిత్రయ విరచిత శ్రీమదాంధ్ర మహాభారతంలోని ప్రశస్తమైన నలోపాఖ్యానం, సావిత్రి ఉపాఖ్యానం వంటి ఉపాఖ్యానాలను, సుప్రసిద్ధ ఘట్టాలను, కథలను వ్యాఖ్యానంతోపాటు ప్రత్యేకించి చిన్న చిన్న పుస్తకాలుగా ముద్రిస్తే నేటి తరం సమాజానికి చాలా ఉపయోగకారి అవుతుందని తి.తి.దేవస్థానములు సంకల్పించింది. ఆ సంకల్పానికి ప్రతిరూపమే ఈ భారతోపాఖ్యానాలు గ్రంథమాల. ఈ గ్రంథమాలలో భాగంగా ఉదంకోపాఖ్యానం, గరుడోపాఖ్యానం, యయాతి చరిత్ర, దుష్యంతోపాఖ్యానం, శిశుపాలుని కథ, నలోపాఖ్యానం, ధర్మవ్యాధోపాఖ్యానం, రామోపాఖ్యానం, సావిత్ర్యుపాఖ్యానం, కీచకుని కథ, శ్రీకృష్ణరాయబారం, అంబోపాఖ్యానం, హంసకాకీయోపాఖ్యానం, నాడీజంఘుని కథ, బ్రాహ్మణగీతలు అనే 15 శీర్షికలను ఎంపిక చేసి తెలుగు రాష్ట్రాలలో సుప్రసిద్ధులైన పండితులచే చక్కటి పీఠికలను వ్రాయించి, ముద్రించి ప్రజలకు అందుబాటులోనికి తీసుకువస్తున్నది. ఇందులో భాగమే ప్రస్తుతం మీకందిస్తున్న **నాడీజంఘుని కథ.**

భక్తమహాశయులు, సాహితీ ప్రియులు ఈ గ్రంథమును ఆదరిస్తారని మనసార కోరుకుంటూ...

సదా శ్రీవారిసేవలో...

కార్యనిర్వహణాధికారి
తి.తి.దేవస్థానములు, తిరుపతి

పీఠిక

(వ్యాసుడు రచించిన సంస్కృత భారతాన్ని నన్నయభట్టు, తిక్కన సోమయాజి, ఎఱ్ఱాప్రగడ అనే కవిత్రయం తెలుగులో పద్యగద్యాలుగ అనువదించారు. ఉభయకవి మిత్రుడయిన తిక్కన సోమయాజి అనువదించిన భారతంలో శాంతిపర్వంలోని తృతీయాశ్వాసంలో 472వ పద్యంనుంచి 527వ వచనం వరకు (57 పద్యగద్యాలలో) 'భీష్ముడు ధర్మరాజునకు నాడీజంఘుని చారిత్రంబు సెప్పుట', 'నాడీజంఘుడు దుష్టబ్రాహ్మణునిచే మృతుడై మరల జీవించుట' అనే రెండు శీర్షికలతో 'నాడీజంఘుని కథ' ఉంది. పద్యగద్యాలలో తిక్కన రచించిన ఆ కథను ప్రస్తుతం సరళ, వ్యావహారిక – వచనంలో అందించబడింది. మంచి స్నేహితుడిని సంపాదించు, చేసిన మేలు మరచిపోవద్దు అనే నీతిని ఈ కథ బోధిస్తుంది).

పూర్వం గౌతముడు అనే ఒక బ్రాహ్మణుడు ఉండేవాడు. అతడు తన కులవృత్తినీ, గౌరవాన్నీ వదలి దుర్మార్గ ప్రవర్తనతో జీవిస్తుంటాడు. అతడు ఒక బోయవనితను పెళ్లాడతాడు. బోయవారితో కలిసి గౌతముడు వేటాడేవాడు, మాంసం తినేవాడు. అతడు బాగా సుఖాలకు అలవాటుపడతాడు. ధనసంపాదనకు వర్తకులను అనుసరించి దేశసంచారం చేయడం మంచిదని భావిస్తాడు. ఒక వర్తకుల గుంపుతో అతడు దేశాంతర ప్రయాణం చేస్తుంటాడు.

అలా ప్రయాణం చేస్తుండగా ఒకనాడు కొండకోనలలో ఒక ఏనుగు ఆ వర్తకుల గుంపును తరిమికొడుతుంది. అప్పుడు ఆ గుంపంతా చెల్లాచెదరై తలా ఒక దిక్కుకు వెళతారు.

గౌతముడు ఉత్తరం దిక్కు తోవలో చాలాదూరం వెళ్లి డొంకల నడుమ దట్టంగా, గుబురుగా, ఎత్తుగా, వెడల్పుగా, గుండ్రంగా, అందంగా ఉన్న ఒక మర్రిచెట్టు కిందికి చేరుకుని అక్కడ అలసట తీర్చుకుంటాడు.

గౌతముడు మర్రిచెట్టుకింద సేద తీర్చుకుంటున్న సమయాన అక్కడకు ఒక పెద్దకొంగ వచ్చింది. ఆ కొంగ బ్రహ్మదేవుడి దయకు నోచుకుంది. ఆ కొంగకు నాడీజంఘుడు, రాజధర్ముడు అని పేర్లు. ఆ మర్రిచెట్టే ఆ కొంగలరాజుకు నివాసం. బయటకు వెళ్లిన నాడీజంఘుడు తన నివాసమైన మర్రిచెట్టు దగ్గరకు చేరుకుని అక్కడ సేదతీరుతున్న గౌతముడిని చూస్తాడు.

నాడీజంఘుడు గౌతమునితో "ఓ బ్రాహ్మణోత్తమా! ఎక్కడినుండి ఎక్కడకు ఏం పనిమీద వెళుతున్నావు. నీవు నా అతిథివి, నిన్ను చూచి చాలా సంతోషం కలిగింది. మీ సంగతులు తెలియజేయండి" అన్నాడు. అప్పుడు గౌతముడు – "నేను మధ్యదేశీయుడను, నాపేరు గౌతముడు. ఒక మహనీయ చరిత్రుడయిన ఉత్తమ బ్రాహ్మణునికి కొడుకును. అయితే నేను వేదాధ్యయనం చేయలేదు. మా జాతి కర్మలను మానివేశాను. కామానికి వశుడనై ఒక బోయవనితను పెళ్లాడాను. పేదరికంలో అలసిపోయాను. ఒక వర్తకసంఘంవారితో కలిసి మరో దేశానికి వెళుతున్నాను. దట్టమైన అడవిలో ప్రయాణిస్తుంటే ఒక ఏనుగు మా గుంపును తరుముతూ చంపబోయింది. ఆ గుంపు చెల్లాచెదరయి పరిగెత్తారు. నేనూ పరుగెత్తి, దారితప్పి, అదృష్టం కొద్దీ నీ నివాస స్థలమైన ఈ మర్రిచెట్టు దగ్గరకు చేరుకుని నిన్ను దర్శించగలిగాను" అన్నాడు.

గౌతముని మాటలు విన్న నాడీజంఘుడు "మంచిదే – నీ బీదతనాన్ని నివారించుకోవడానికి నీవు నీ దేశాన్ని వీడి వచ్చావని తెలుస్తోంది. నీ పేదరికాన్ని పోగొడతాను, బాధపడకు. నా ఆతిథ్యాన్ని స్వీకరించు" అంటూ నాడీజంఘుడు గౌతమునికి రుచిగా గంగానదిలో ఉండే చేపలను తీసుకవచ్చి వాటిని కాల్చి వడ్డించాడు. తీయని అడవిపళ్లను పెట్టాడు.

తన అతిథిగా భావించిన ఆ బ్రాహ్మణుడిని భోజనంతో సంతృప్తి పరచాడు. కొంగలరాజు నాడీజంఘుడూ, బ్రాహ్మణుడు గౌతముడూ కొంతసేపు మాటలాడుకుంటూ హాయిగా నిద్రలోకి వెళ్లిపోయారు. తెల్లవారింది. గౌతముడిని చూచి నాడీజంఘుడు "మనిషికి ఉండే బీదతనం పోవడానికి స్నేహితుడూ, వెండీ, బంగారం, ఆలోచన అనే నాలుగింటినీ కారణంగా బృహస్పతి చెప్పాడు. ఈ నాలుగింటిలోనూ ఓ బ్రాహ్మణా! మిత్రుడు గొప్పవాడు. నేను కశ్యపుని సంతతికి చెందినవాడిని. నేను నీతో చెలిమి చేస్తే అంతులేని సిరులు కలుగకుండా ఉంటాయా! నాకు విరూపాక్షుడు అనే స్నేహితుడొకడున్నాడు. అతడు రాక్షసరాజు. అతడి పట్టణం మధువ్రజం. ఇక్కడికి మూడు ఆమడల దూరంలో ఉంటుంది. ఆ పట్టణానికి తొందరగా చేరుకునే మార్గం ద్వారా అక్కడకు గబగబా వెళ్లు. ఆ రాక్షసరాజును ఆశ్రయించు. అతడికి నిన్ను నేను పంపించినట్లు చెప్పు. అతడు చాలా సంతోషించి బంగారం, మణులు ఇచ్చి నిన్ను సత్కరిస్తాడు" అని చెప్పి ఆ పట్టణానికి వెళ్లే దారిని చూపించాడు.

గౌతముడు మధుప్రజపురానికి వెళ్లి రాజుగారైన విరూపాక్షుడిని దర్శించాడు. ఆ రాజుతో "నేను నాడీజంఘుని ఆప్తమిత్రుడిని, ఆతడు పంపగా మీరు ధనసహాయం చేస్తారని వచ్చాను" అని చెప్పాడు. విరూపాక్షుడు గౌతముడిని తేరిపార జూచాడు. ఆ బాపడిని నీచుడిగా భావించాడు. "నీ కులం, విద్య, ప్రవర్తన ఉన్నదున్నట్లు చెప్పండి" అని విరూపాక్షుడు గౌతముడిని అడిగాడు. గౌతముడు ఏమాత్రం జంకక తన వృత్తాంతాన్నంతా పూసగుచ్చినట్లు చెప్పాడు. అప్పుడు విరూపాక్షుడు కూడా శారీరక మానసిక వికారాలకు లోనుగాక, "ఈ బ్రాహ్మణుడు ఎలాంటి వాడయితేనేం, నాడీజంఘునితో స్నేహమే ఈ బ్రాహ్మణుడికి యోగ్యతనిస్తుంది. కనుక ఇతడికి తృప్తిగా ధనం ఇస్తాను" అని నిర్ణయించుకున్నాడు.

గౌతముడికి ఆహారం, దుస్తులు సమకూర్చమని తన సేవకబృందాన్ని కొందరిని నియమించాడు రాజుగారైన విరూపాక్షుడు. ఆ మరునాడు కార్తికపౌర్ణమి. విరూపాక్షుడు తన ఇంట్లో వేలమంది బ్రాహ్మణులకు బంగారు పళ్లెరాలలో భోజనాలు ఆరగించే ఏర్పాటు చేయించాడు. వారు కానుకలు ఎక్కువగా గ్రహించడానికి అనువైన కర్మలు ఆచరించాడు.

పెద్దమనసుతో విరూపాక్షుడు బ్రాహ్మణుడైన గౌతమునికి కూడా ఎన్నో సేవలు చేసి, తృప్తికరమైన భోజనాన్ని పెట్టి, మోయలేనంత బంగారాన్నీ, రత్నాలనూ మనస్ఫూర్తిగా సమర్పించాడు.

గౌతముడు రాజుగారికిచ్చిన ధనాన్ని భారమైనా కూడా మోసుకుని నాడీజంఘుడు ఉండే మర్రిచెట్టు దగ్గరకు చేరుకున్నాడు. గౌతముని చూచి నాడీజంఘుడు సంతోషించాడు. అలా ధనంతో తిరిగివచ్చిన బ్రాహ్మణుని చూచి నాడీజంఘుడు చాలా తృప్తిపడ్డాడు. దొప్పలలాంటి తన రెక్కలతో మెల్లగా విసరి గౌతముని బడలికను పోగొట్టి, ఆకలి తీర్చాడు నాడీజంఘుడు. రాత్రి అయింది. నాడీజంఘుడు ఆదమరచి నిద్రపోయాడు.

దుష్టబుద్ధి అయిన గౌతముడు మరుసటిరోజు ప్రయాణాన్ని గురించి దుర్మార్గంగా ఇలా ఆలోచించాడు – "ఈ కొంగ (నాడీజంఘుడు) బాగా కొవ్వుపట్టింది. ఒళ్లుమరచి నిద్రపోతుంది. దీన్ని చంపి, దీని మాంసాన్ని ముక్కలుగా చేసి తీసుకువెళితే రేపటి ప్రయాణంలో ఆహారంగా తీసుకోవచ్చు" ఒక కర్రతో కొంగతలమీద బాగా చితకబాదాడు దుష్టబ్రాహ్మణుడు. కొంగకు ప్రాణం పోయిందని నిర్ధారించుకుని దాని ఈకలన్నీ పెరికేశాడు. పీకను చీల్చాడు. పేగులు బయటకు లాగి మాంసాన్ని మూటకట్టుకున్నాడు.

మధువ్రజపురంలో విరూపాక్షుడు తెల్లవారగానే లేచాడు. "జాము పొద్దెక్కింది. అయినా నాడీజంఘుడు ప్రతిరోజువలె ఈ రోజు ఎందుకు రాలేదు!? కల్మష మెరుగనివాడూ, అందరినీ నమ్మేవాడూ అయిన నా మిత్రుడు నాడీజంఘుని నీచ బ్రాహ్మణుడైన గౌతముడు ఏమైనా చేశాడేమో!" అనుకున్నాడు విరూపాక్షుడు. అలా ఆలోచించిన విరూపాక్షుడు మిత్రుడైన కొంగలరాజు నాడీజంఘుని వెతకడానికి తన పరివారాన్ని పురమాయించాడు. ఆ పరిజనం నాడీజంఘునికోసం వెతకీ వెతకీ ఆ కొంగ ఈకలూ ఎముకలగూడూ మొదలయినవాటిని గుర్తించి ఆ సంగతిని రాజుగారికి కబురు పంపించారు.

గౌతముడు ఎటువైపు వెళ్లాడో తెలుసుకుని విరూపాక్షుని పరివారం వేగంగా పరుగెత్తి వెళ్లి అతడిని పట్టుకున్నారు. ఆతడి రెక్కలు విరచికట్టి రాజుగారి సమక్షానికి తెచ్చారు. అప్పుడు రాజు విరూపాక్షుడు "వీడు చేసిన మేలును మరచినవాడు. వీడిని నా దరిదాపులకు తేవద్దు. వీడిని వెంటనే చంపి తినండి" అని రాక్షస సేవకులకు చెప్పాడు. అపుడు ఆ రాక్షసభటులు "ఈ పాపిదేహాన్ని తినడానికి మేమేం నీతిలేని వాళ్లమా! ఇలాంటివాడిని తింటే మాకు పాపం అంటుకుంటుంది" అని ఆ బాపడిని భక్షించడానికి ఇష్టపడరు. అపుడు విరూపాక్షుడు "మీరు వీడిని తిన్నాసరే తినకపోయినా సరే! చేసిన మేలును మరచిన ఈ నీచుడిని నా ఎదుటికి ఎందుకు తెచ్చారు" అన్నాడు.

విరూపాక్షుని భటులు గౌతముని బాగా రక్తం చిందేలా గాయపరిచ పడదోశారు. ఆ పాపి శరీరాన్ని తినడానికి ఆకలతో నకనకలాడుతున్న కుక్కలమంద అక్కడకు వచ్చింది. అయితే ఆ కుక్కలు ఆ పాపాత్ముని శరీరాన్ని పసిగట్టి ముట్టకుండానే తిరిగి వెళ్లిపోయాయి. చేసిన మేలును మరచేవారి శరీరమాంసాన్ని కుక్కలుగూడా ముట్టక రోస్తాయని ఆగమాలు చెప్తున్నాయి.

విరూపాక్షుడు నాడీజంఘుని ఎముకలగూడును తెప్పించాడు. స్నేహితులతో కలిసి తానూ గౌరవంగా ఆ ఎముకలగూడుకు దహనసంస్కారాలు తలపెట్టి తలకొరవి పెట్టాడు. అపుడు అక్కడకు దేవేంద్రుడు వచ్చాడు. ఇంద్రుని చూశాడు విరూపాక్షుడు. "నా మిత్రుడు నాడీజంఘుని (రాజధర్ముడిని) బ్రతికించండి" అని ఇంద్రుని వేడుకున్నాడు విరూపాక్షుడు. "విరూపాక్షా! నీ చెలికాడు నాడీజంఘుడు బ్రహ్మదేవునికి కూడా స్నేహితుడే! నీ కీ విషయం ఇంతవరకూ తెలియదా! అతడిని గురించి ఏడవడం ఎందుకు? అతడు ప్రతినిత్యం తన దగ్గరకు రావాలని బ్రహ్మ విచారిస్తుంటాడు. నాడీజంఘునికి నీవు దహనసంస్కారం ముగించి నీవు ఇలా వచ్చాక ఆ చితిమంటలకు దగ్గరలో ఒక ఆవు తన దూడకు ఎంతోప్రేమతో పాలు ఇస్తూ ఉండగా పాలు చీకుతున్న దూడ నోటినుండి నురుగు తంపరలో ఒకటి గాలికి ఎగిరి చితిమీద పడింది. ఆ నురుగు పడిన వెంటనే నాడీజంఘుడు తిరిగి బ్రతికాడు. మునుపటి వలెనే అదేరూపంలో నాడీజంఘుడు వస్తూ ఉన్నాడు. ఇదంతా ఆ బ్రహ్మదేవుని లోకాతీతమైన దయామహిమ!" అని ఇంద్రుడు చెపుతూ ఉండగానే కొంగలరాజు నాడీజంఘుడు అక్కడకు రానే వచ్చాడు. విరూపాక్షుడు చాలా సంతోషించాడు.

ఇదంతా జరగడానికి ముందే బ్రహ్మ చెప్పిన మాట ప్రకారం ఇంద్రుడు గౌతముడిని తాళ్లతో బంధించాడు. నాడీజంఘుడు (రాజధర్ముడు) ఆ బ్రాహ్మణునికి తన కారణంగా కలిగిన దురవస్థకు తట్టుకొనలేక పోయాడు. ఆతడిని బంధవిముక్తుని చేయుమని ఇంద్రుడిని వరం అడిగాడు నాడీజంఘుడు.

బ్రహ్మదేవుని దయవల్ల ఈ వరాన్ని అనుగ్రహించవచ్చని ఇంద్రుడు దివ్యజ్ఞానంతో తెలుసుకున్నాడు. వెంటనే గౌతముడిని విడిచిపెట్టి కొంగలరాజు నాడీజంఘుని కోరికను తీర్చాడు.

రాక్షసరాజయిన విరూపాక్షుని దగ్గర తీసుకవచ్చిన ధనాన్ని బ్రాహ్మణుడు గౌతముడికి తిరిగి అందజేశారు. ఆ బ్రాహ్మణుడు ఆ ధనాన్ని స్వీకరించి వెళ్లాడు. ఇంద్రుడు స్వర్గలోకానికి వెళ్లిపోయాడు. విరూపాక్షుడు బకరాజు నాడీజంఘుని సంతోషంగా సాగనంపాడు. నాడీజంఘుడు తానుండే మర్రిచెట్టును చేరుకున్నాడు.

భీష్మాచార్యులు తన మనుమడైన ధర్మరాజుకు కాశ్యపగౌతమోపాఖ్యానం చెప్పి ఇలా అన్నాడు. "ధర్మరాజా! బ్రాహ్మణుడిని చంపిన వాడికైనా పాపనిష్కృతి ఉంటుంది. కానీ, చేసినమేలును మరచిపోయినవాడికి మాత్రం పాపవిముక్తి ఉండదు.

స్నేహితునికి కీడుచేయాలనుకోవడం చేసిన మేలును మరచిపోవడాని కన్నా మించిన పాపం. ఈ రెండు రకాలవారినీ వైరం పెట్టుకొని అయినా సరే వారిని వదలుకోవడం మంచిది. స్నేహితుడు ఇహపర సౌఖ్యాలను సమకూర్చగలడు. మిత్రుడూ, ధనం – ఈ రెండింటిలో ధనానికన్నా మిత్రుడే మిన్న అని పెద్దలమాట. ఎవరైనా మేలును పొందాలనుకుంటే ఉత్తమజన్ముడూ, సుగుణాలు కలవాడూ, మంచిస్నేహం కావాలనుకునే వాడూ అయిన వ్యక్తితో పొత్తుపెట్టుకునాలి. ఆ మిత్రుని మనసు అలరించేటట్లు, అంటే నొప్పించని రీతిలో ప్రవర్తించాలి. చేసినమేలు మరచిపోవడం, స్నేహితునికి కీడు తలపెట్టడం – అనేవి రెండూ మహాపాపాలు.

మంచి మిత్రుడిని సంపాదించడం, మేలు చేయడం అనే నీతిని బోధించే ఈ ఉపాఖ్యానాన్ని భీష్ముడు ధర్మరాజుతో చెప్పాడు.

– వైద్యం వేంకటేశ్వరాచార్యులు

నాడీజంఘుని కథ

భీష్ముఁడు ధర్మరాజునకు నాడీజంఘుడి చరిత్రంబు సెప్పుట
(సం.12-162-281)

చ. 'విను మొక బ్రాహ్మణుండు కులవృత్తము పెంపుఁ దొఱంగి బోయదా
నినొకత నాలిఁ జేసికొని, నెమ్మిఁ గిరాతులఁ గూడి వేఁటకుం
జనుఁ దిను మాంస మద్దురితసక్తుఁడు భ ఓగపరుండు గావునన్
ధనము ఘటింపఁగాఁ దగు విధం బని చూచి వణిగ్జనంబుతోన్. 1

ప్రతిపదార్థం : వినుము= విను; ఒక బ్రాహ్మణుండు= ఒక బ్రాహ్మణుడు; కులవృత్తము= కులవృత్తము; పెంపున్= గౌరవాన్ని; తొఱంగి= విడిచిపెట్టి; బోయదానిన్+ఒకతన్= ఒక బోయతను; ఆలిన్+చేసికొని= పెళ్ళాంగా ఉంచుకొని; నెమ్మిన్= సంతోషంతో; కిరాతులన్+కూడి= బోయవారితో కలిసి; వేఁటకున్+చనున్= వేటాడటానికి వెళ్ళుతాడు; మాంసమున్= మాంసాన్ని; తినున్= తింటాడు; ఆ+దురితసక్తుఁడు= పాపాన్ని కూడబెట్టుకొన్న ఆ పాపి; భోగపరుండు= సుఖాన్ని మరిగాడు; కావునన్= కాబట్టి; ధనము= సంపత్తి; ఘటింపఁగాన్= కూడబెట్టుకొనటానికి; తగు విధంబు+అని= సరైన తీరు అని; చూచి= అనుకొని; వణిక్+జనంబుతోన్= వర్తకుల గుంపుతో.

తాత్పర్యం : వెనుకటికి ఓ బాపడు. తన తాతముత్తాతలనాటి నుండి వస్తున్న కులవృత్తి గౌరవాన్ని వదులుకొని ఒక బోయదాన్ని పెళ్ళాడాడు. బోయవారితో కలిసిపోయి వేటాడే వాడు, మాంసం తినేవాడు. ఆ పాపాలపుట్ట బాగా సుఖాలకు మరిగి డబ్బు సంపాదించ టానికి తగిన పద్ధతి ఇది అనుకొన్నాడు. వర్తకుల గుంపుతో. (తరువాతి వచనంతో అన్వయం).

వ. చెలిమిసేసి కొందఱు గోమట్లు బేహారంబు వెంట దేశాంతరంబునకుం జనఁ దానును వారితోడం గూడి పోవం బోవ గిరిగహన దుర్గమస్థలంబున నొక్కవనగజంబు. 2

ప్రతిపదార్థం : చెలిమి+చేసి= నేస్తంకట్టి; కొందఱు+కోమట్లు= కొంతమంది వైశ్యులు; బేహారంబు+వెంటన్= వర్తకం కొరకు; దేశాంతరంబునకున్= మరొక రాజ్యానికి; చనన్= పోగా; తానును= తాను (బ్రాహ్మణుడు) కూడా; వారితోడన్ కూడి= వారితో కలిసి; పోవన్ పోవన్= పోగా పోగా; గిరి= కొండలలో; గహన= అడవులలో; దుర్గమ= పోవటానికి వీలులేకుండా ఉన్న; స్థలంబునన్= ప్రాంతంలో; ఒక్క వనజంబు= ఒక అడవి ఏనుగు.

తాత్పర్యం : అందులో కొంతమంది కోమట్లు వ్యాపారం నిమిత్తం మరొకదేశానికి పోగా బ్రాహ్మణుడు వారితో కలిసి పోయాడు. అట్లా పోతుండగా కొండల్లో కొనల్లో ఒక అడవి ఏనుగు. (తరువాతి పద్యంతో అన్వయం).

ఆ. సాతులోని కుటికి జనముల నున్మద ।
లీల నేలఁ బెట్టి కాలఁ జమరఁ
జొచ్చుటయును భీతివిచ్చి నల్దిక్కులఁ ।
బఱచి రెల్లవారుఁ బటు రయమున. 3

ప్రతిపదార్థం : సాతులోనికిన్+ఉటికి= వర్తకజనసమూహంమీద పడి; జనములన్= జనాన్ని; ఉన్మదలీలన్= వెర్రిత్తినట్లు; నేలన్+పెట్టి= నేలమీద పడేసి; కాలన్= కాలితో; చమరన్= తొక్కి చంపటం; చొచ్చుటయును= మొదలుపెట్టగా; భీతిన్= భయంతో; విచ్చి= విడివడి; ఎల్లవారున్= అంతమంది; పటురయమునన్= గబగబా; నల్దిక్కులన్= నాలుగు మూలలకు; పఱచిరి= పరుగెత్తిపోయారు.

తాత్పర్యం : ఆ బిడారులోని జనాన్ని పిచ్చెత్తినట్టు నేలమీదపడేసి కాలితో తొక్కి చంపటం మొదలు పెట్టింది. ఆ గుంపంతా బెదరిపోయి తలో దిక్కుకు చెల్లాచెద రయింది.

క. ఆయనయుఁ గాందిశీకుం ।
డై యుత్తర దిక్కువాఱె నతి దూరముగా;
నా యెడ నొక మార్గము గని ।
పోయెను దాను నట పోవఁ బోవం గెలనన్. 4

ప్రతిపదార్థం : ఆయనయున్= ఆ బ్రాహ్మణుడూ; కాందిశీకుండు+ఐ= జడసిపోయి తోవా తెన్నూ తెలియకుండా పరుగెత్తినవాడక్మ, ఉత్తరదిక్కు= ఉత్తరం వైపునకు; అతిదూరముగాన్= చాలా దూరంగా; పాఱెన్= పరుగుతీశాడు; ఆ+ఎడన్= అపుడు; ఒక మార్గము+కని= ఒక తోవ చూచి; పోయెన్= వెళ్ళాడు; తానున్= ఆ బ్రాహ్మణుడు; అట= అక్కడి నుండి; పోవన్ పోవన్= పోగా పోగా; కెలనన్= ప్రక్కనే.

తాత్పర్యం : ఆ బ్రాహ్మణుడూ భయంకొద్దీ దిక్కుతోచక పరుగెత్తాడు. ఉత్తరం వైపుగా చాలా దూరం పోయి ఒక దోవ చూచాడు. అతడు ఆ త్రోవలో వెళ్ళగా ఆ ప్రక్కనే. (తరువాతి పద్యంతో అన్వయం).

తే. పొదల తఱచున జొంపమై పొడవుఁ బఱపుఁ ।
గలిగి వట్రువఁదనమునఁ జెలువు మిగిలి
యున్న వటభూరుముఁ గని యుల్ల మచట ।
నిలువఁ గోరిన నామ్రాని నీడఁ జేరి. 5

ప్రతిపదార్థం : పొదల తఱచునన్= చిత్తొత్తుగా ఉన్న తుప్పలతో; జొంపమై= జీబుగా ఉండి; పొడవున్= ఎత్తూ; పఱపున్= వెడల్పూ; కలిగి= ఉండి; వట్రువ+తనమునన్= గుండ్రంగా ఉండటంచేత; చెలువు మిగిలి= అందగించి; ఉన్న; వట భూరుహమున్= ఒక మర్రిచెట్టును; కని= చూచి; ఉల్లము= మనస్సు; అచటన్= ఆ చెట్టు దగ్గర; నిలువన్+కోరినన్= ఉండాలనిపించగా; ఆమ్రాని నీడన్+చేరి= ఆ మర్రినీడకు పోయి.

తాత్పర్యం : దట్టంగా ఉన్న డొంకలమధ్య గుబురుగా ఉన్న ఓ మర్రిచెట్టును చూచాడు. అది చాలా ఎత్తుగా బాగా వెడల్పుగా ఎంతో గుండ్రంగా అందంగా ఉన్నది. అక్కడ కాసేపు నిలబడా లనిపించి ఆ చెట్టుక్రిందకు పోగా. (తరువాతి పద్యంతో అన్వయం).

క. వనలతల కుసుమగంధము ।
గొని సుడివడు గాడ్పు డప్పిఁ గొండొక దేర్పం
దనుపార నచటఁ గూర్చుం ।
డె నతం డట్లుండ నచ్చటికి లలితగతిన్. 6

ప్రతిపదార్థం : వనలతల= అడవి తీగెల; కుసుమ గంధము= పూలసువాసన; కొని= గ్రహించి; సుడివడు= చుట్టుకొంటున్న; గాడ్పు= గాలి; డప్పిన్= అలసటను; కొండొక తేర్పన్= కొద్దిగా ఊరట కలిగించగా; అతండు= ఆ బ్రాహ్మణుడు; తనుపారన్= తృప్తిగా; అచటన్= ఆ మర్రినీడన; కూర్చుండెను= చతికిలపడ్డాడు; అట్లు+ఉండన్= అట్లా కూర్చుని ఉండగా; అచ్చటికిన్= ఆ చెట్టుదగ్గరకు; లలితగతిన్= అందంగా నడుచుకుంటూ.

తాత్పర్యం : అడవిపూలవాసనను ఇముడ్చుకొన్న సుడిగాలి అతడి అలసటను కొంచెం పోగొట్టింది. ఆ బ్రాహ్మణుడు తనివితీరా ఆ చెట్టు నీడన కూర్చున్నాడు. అంతలో అక్కడికి చక్కగా నడుచుకుంటూ. (తరువాతి వచనంతో అన్వయం).

వ. ఒక్కమహాకంబు వచ్చె ; నది పద్మభవునకుం బ్రసాద పాత్రం బగుచు నాడీజంఘుండును రాజధర్ముండు నను పేళ్ళం బరఁగు; నాకొక్కెరకు నమ్మఱ్ఱి నివాసంబై యుండు నప్పక్షి యట్లేతెంచి యవ్విప్రునిం గాంచి ప్రియంబు దలకొను చూడ్కినాదరించి. 7

ప్రతిపదార్థం : ఒక్కమహాబకంబు= ఒక పెద్ద కొంగ; వచ్చెన్= వచ్చింది; అది= ఆ కొక్కెర; పద్మభవునకున్= బ్రహ్మకు; ప్రసాద పాత్రంబు+అగుచున్=

దయకు నోచుకున్నదవుతూ; నాడీజంఘుండును= నాడీజంఘుడు; రాజధర్ముండున్= రాజధర్ముడు; అనుపేళ్ళన్+పరఁగు= అనే పేర్లతో ఒప్పే; అట్లు+ఏతెంచి= అట్లా వచ్చి; ఆ విప్రునిన్+కాంచి= ఆ బ్రాహ్మణుడిని చూచి; ప్రియంబు తలకొను= ఇష్టం తెలిపే; చూడ్కిన్= చూపుతో; ఆదరించి= ఆదరణ చూపి.

తాత్పర్యం : ఒక పెద్ద కొంగ వచ్చింది. ఆ కొంగ బ్రహ్మదయను నోచుకొన్నది. నాడీజంఘుడు, రాజధర్ముడూ అనేవి ఆ కొక్కెర పేర్లు. ఆ మర్రిచెట్లు మీదే ఆ కొంగ ఉండేది. ఆ కొంగ అట్లా వచ్చి బ్రాహ్మణుడిని చూచింది. ప్రేమతో ఆదరించి. (తరువాతి పద్యంతో అన్వయం).

క. 'ఎందుండి యేమి పనికై ।
యెందుల కరిగెదవు భూసురేశ్వర! ప్రీతిం
బొందితి నినుఁ గని; తగియెడు ।
విం దయితి నాకు; నీదు విధముం జెపుమా!'8

ప్రతిపదార్థం : భూసుర+ఈశ్వర!= ఓ బ్రాహ్మణశ్రేష్ఠుడా!; ఎందున్+ఉండి= ఎక్కడినుండి; ఏమిపనికై= ఏం పనిమీద; ఎందులకున్= ఎక్కడకు; అరిగెదవు?= వెళ్ళుతున్నావు?; నినున్+కాని= నిన్ను చూచి; ప్రీతిన్= సంతోషాన్ని, పొందితిన్= అనుభవించాను; నాకున్= నాకు; తగియెడు= తగ్గ; విందవు+అయితి= అతిథివి అయ్యావు; వనీదు విధమున్= నీ తీరును; చెపుమా!= చెప్పవలసినది.

తాత్పర్యం : 'ఓ బ్రాహ్మణోత్తమా! ఎక్కడినుండి ఎక్కడికి ఏం పనిమీద వెళ్ళుతున్నావు; నిన్ను చూచి సంతోషించాను. నాకు తగ్గ అతిథివి. నీ సంగతులు తెలియజెప్పుము.'

వ. అని యడిగిన నతం 'దేను మధ్యదేశీయుండ' గౌతముండ నొక్క మహనీయ చరిత్రుని పుత్త్రుండ; నాలస్యంబున వేదాధ్యయనాది విప్రకర్మ

విరహితుండ నయి కామలోలత్వంబున బోయత యిల్లాలుగా బోయలం గలిసియుండి, పేదఱికంబునకు నలసి భేహారంబు వెంట నొక్కసాతుం గూడి పరదేశంబున కరుగుచోట గిరి గహన దుర్గమ ప్రదేశంబున. 9

ప్రతిపదార్థం : అని అడిగినన్= అని అడుగగా; అతండు= ఆ బ్రాహ్మణుడు; ఏను= నేను; మధ్యదేశీయుండన్= మధ్యదేశ నివాసిని; గౌతముండన్= గౌతముడు అనే వాడిని; ఒక్క మహనీయ చరిత్రుని; మంచినడవడికలవాడి; పుత్త్రుండన్= కొడుకును; ఆలస్యంబునన్= సోమరితనంవలన; వేద+అధ్యయన+అది= వేదం వల్లించటం మొదలైన; విప్రకర్మ= బ్రాహ్మణ కర్మలు; విరహితుండను+అయి= మానివేసిన వాడినై; కామలోలత్వంబునన్= కామంమీద తృష్ణతో; బోయత= బోయకాంత; ఇల్లాలుగాన్= పెళ్ళాంగా; బోయలన్= బోయవాళ్ళతో; కలిసి+ఉండి= కూడి ఉండి; పేదఱికంబునకున్= పేదతనానికి; అలసి= వేసారి; బేహారంబు వెంటన్= వ్యాపారం వెంబడి; ఒక్కసాతున్+ కూడి= ఒక వర్తకులగుంపుతో కలసి; పరదేశంబునకున్= మరొక రాజ్యానికి; అరుగుచోటన్= వెళ్ళే ప్రదేశంలో; గిరి= కొండలవలన; గహన= అడవులవలనా; దుర్గమ= కాలుపెట్టలేని; ప్రదేశంబున= తావులో.

తాత్పర్యం : అని అడుగగా 'నాది మధ్యదేశం. నా పేరు గౌతముడు. నేను ఉత్తమ బ్రాహ్మణుడి కొడుకును. నేను సోమరిపోతునై వేదాలు వల్లించటం వంటి మా జాతికర్మలను మానివేశాను. కామంలో పడి ఒక బోయదాన్ని పెళ్ళాడాను. బీదరికంతో విసిగిపోయి వరక్తకం వెంబడి ఒక బిడారుతో కలిసి మరో దేశానికి వెళ్ళుతున్నాను. కాలుతీసి కాలుపెట్టలేనంత దట్టంగా ఉన్న కొండలలో అడవులలో. (తరువాతి పద్యంతో అన్వయం.)

క. వనకరియొక్కటి యా సా।
తునకుఁ గవిసి జనయయంబుఁ ద్రుంపఁ దొడఁ గుడున్
విను మెల్లవారునుం గను।
కనిఁ బఱచిరి భీతి నేను గాననభూమిన్. 10

ప్రతిపదార్థం : వనకరి= అడవి ఏనుగు; ఒక్కటి; ఆ సాతునకున్= ఆ వర్తకుల గుంపుమీదికి; కవిసి= ఉరికి; జనచయంబున్= గుంపును; త్రుంపన్= చంపటానికి; తొడఁగుడున్= మొదలు పెట్టగా; వినుము = వినుము; ఎల్లవారునున్= ఆ జనమంతా; కనుకనిన్= తత్తరపాటుతో; పఱచిరి= పారిపోయారు; ఏను= నేనూ; భీతిన్= భయంతో; కానన భూమిన్= అడవిలో.

తాత్పర్యం : ఒక అడవి ఏనుగు ఆ బిడారుమీద పడి చంపబోయింది. ఆ గుంపులోని వారంతా తత్తరపడి పరుగెత్తారు. నేనూ భయపడి అడవిలో. (తరువాతి పద్యంతో అన్వయం).

ఆ. పరచి దిక్కు దప్పి భాగ్యంబు కల్మి నీ।
దైన నిలయమునకు నరుగుదేరఁ
గంటి' ననిన 'మేలుగాక! నీ దారిద్ర్య।
మపనయింతుఁ; జింత యపనయింపు. 11

ప్రతిపదార్థం : పరచి= పరుగెత్తి; దిక్కు తప్పి= దారి తప్పి; అరుగుదేరన్= రాగా; భాగ్యంబు కల్మి= అదృష్టంకొద్దీ; నీదైన= నీకు సంబంధించినది అయిన; నిలయమునకున్= తాపలాన్ని; కంటిన్= చూచాను; అనినన్= అనగానే; మేలు+కాక= (కొంగ) మంచి జరుగుగాక; నీ దారిద్ర్యమున్= నీ లేమిని; అపనయింతున్= పోగొట్టుతాను; చింత= దుఃఖాన్ని; అపనయింపు (ము)= వదలిపెట్టుము.

తాత్పర్యం : పరుగెత్తి త్రోవ తప్పాను. నా అదృష్టంకొద్దీ నీవు ఉండే ఈ మర్రిని చూచాను.' అనగానే ఆ కొంగ, 'మంచిదే నీ బీదతనాన్ని పోగొట్టుతాను. నీవు బాధపడకుము.

వ. అంతకునియ్యాతిథ్యంబుఁగయికొను' మని రుచిమంతంబులగు మందాకినీ మీనంబులు సుపక్వంబులుసేసి, మధురంబు లగు

వన్యఫలంబులు దెచ్చి తృప్తియగునట్లుగా నతనికి నాహారవిధి యొనర్చి, రాత్రి యగుటయుం బల్లవ పుష్పసాంద్రం బగు శయనంబు గల్పించి యబ్బకపతి యద్ధరణీసురుని తోడి 12

ప్రతిపదార్థం : అంతకున్= అంతలోపల; ఈ ఆతిథ్యంబున్= ఈ నా అతిథిసేవలను; కయికొనుము+అని= పొందుమని; రుచిమంతంబులు+అగు= చవులూరించే; మందాకినీ= గంగానదిలోని; మీనంబులు= చేపలను; సుపక్వంబులు+చేసి= బాగా నిప్పులమీద కాల్చి; మధురంబులు+అగు= తీయటి; వన్యఫలంబులు= అడవి పళ్ళు; తెచ్చి= తీసికొని వచ్చి; తృప్తి+అగునట్లుగాన్= తనివితీరేటట్లు; అతనికిన్=బ్రాహ్మణుడికి; ఆహారవిధి= భోజన కార్యక్రమం; ఒనర్చి= చేసి (ముగించి); రాత్రి అగుటయున్= పొద్దుపోవటం వలన; పల్లవ= చిగురుటాకులతో; పుష్ప= పూలతో; సాంద్రంబు+అగు= ఒత్తుగా పరచిన; శయనంబు= పడకను; కల్పించి= కూర్చి, ఏర్పరచి; ఆ+బకపతి= ఆ కొంగలరాజు రాజధర్ముడు; ఆ+ధరణీసురినితోన్= ఆ బ్రాహ్మణుడితో; సముచిత= తగిన; సల్లాపంబులనున్= సంభాషణలతోనూ; సుఖనిద్రనున్= ఆదమరచిన నిద్రతోనూ; ఆ+రాత్రి= ఆ రేయి; కడపి= వెళ్ళబుచ్చి; వేగటయున్= తెల్లగా తెల్లవారగానే; ఆ+విప్రున్= ఆ బ్రాహ్మణుడిని; ఆలోకించి= చూచి.

తాత్పర్యం : తన ఆతిథ్యాన్ని అందుకొనుమన్నది. మంచిరుచిగా ఉండే గంగానదిలోని చేపలను కాల్చి తెచ్చింది. తీయటి అడవిపళ్ళు పెట్టింది. అతిథి బ్రాహ్మణుడు తృప్తి పడేటట్లు భోజనం పెట్టింది. పొద్దు పోవటంతో చిగురుటాకులతోనూ, పూలతోనూ, ఒత్తుగా పక్కను సిద్ధం చేసింది. ఆ కొంగలరాజు ఆ బ్రాహ్మణుడు ముచ్చటలతోనూ హాయి అయిన నిద్రతోనూ ఆ రాత్రి గడిపారు. తెల్లవారగానే ఆ బ్రాహ్మణుడిని చూచి కొంగ. (తరువాతి పద్యంతో అన్వయం).

క. 'విను ! మిత్రుండును రజితముఁ,
గనకము బుద్ధియును నాల్గుకారణములు మ
ర్త్యుని దారిద్ర్యము వాయుట,
కని దేవగురుండు సెప్పె నన్నిటిలోనన్. 13

ప్రతిపదార్థం : విను= వినుము; మిత్రుండును= చెలిమికాడూ; రజతమున్= వెండీ; కనమున్= బంగారమున్నూ, బుద్ధియును= ఆలోచనా; మర్త్యుని= మనిషి; దారిద్ర్యము= లేమితనం; పాయుటకున్= పోగొట్టటానికి; నాల్గు కారణములు= నాలుగు హేతువులు; అని; దేవగురుండు= బృహస్పతి; చెప్పెన్= చెప్పాడు; అన్నిటిలోనన్= ఈ నాలుగింటిలో.

తాత్పర్యం : 'వినుము. మనిషి పేదరికం పోవటానికి స్నేహితుడూ, వెండీ, బంగారమూ, ఆలోచనా అనే నాలుగింటిని కారణాలుగా దేవగురువు బృహస్పతి చెప్పాడు. వీటి అన్నింటిలోనూ. (తరువాతి పద్యంతో అన్వయం).

క. మిత్రుం డెక్కుడు కాశ్యప,
పుత్త్రుఁడనగు నేను నీకు భూసురవర ! స
న్మైత్రి యనుష్ఠించెద నటె,
పాత్రము గాకుండుదే యపార శ్రీకిన్. 14

ప్రతిపదార్థం : భూసురవర!= బ్రాహ్మణోత్తముడా!; మిత్రుండు= స్నేహితుడు; ఎక్కుడు= దొడ్డవాడు; కాశ్యప పుత్రుఁడను+అగు= కశ్యపుడి కొడుకునైన; నేను= నేను (నాడీజంఘుడిని); నీకున్= నీతో; సన్మైత్రి= మంచి స్నేహం; అనుష్ఠించెదను+అటె= చేస్తున్నవాడిని అవుతుండగా; అపార శ్రీకిన్= అంతులేని సిరులకు; పాత్రము+కాకుండుదే= తగినవాడిని కాకపోతావా!

తాత్పర్యం : ఓ బాపనయ్యా! మిత్రుడు గొప్పవాడు. కశ్యపుడి సంతానంలోని వాడనైన నేను నీతో చెలిమి చేస్తూ ఉంటే అంతులేని సిరిసంపదలకు యోగ్యుడివి కాకుండా పోతావా?

తే. నా సఖుండు విరూపాక్ష నామధేయుఁ; ।
డతని పురము మధువ్రజ; మదియు మూఁడు
యోజనము లిచ్చటికి; దాని కుల్ల తెరువు ।
వట్టి వేచని యాదైత్యభర్తఁ గనుము. 15

ప్రతిపదార్థం : విరూపాక్ష నామధేయుఁడు= విరూపాక్షుడనే పేరుగలవాడు; నా సఖుండు= నా చెలిమికాడు; అతని పురము= అతడి పట్టణం; మధు వ్రజము= మధు వ్రజం; అదియున్= ఆ పట్టణం కూడా; ఇచ్చటికిన్= ఇక్కడకు; మూఁడు యోజనములు= మూడామడల దూరం; దానికిన్= మధు వ్రజానికి; ఉల్ల తెరువుపట్టి= అంతదూరం అంత దగ్గరా కానీ తోవను బట్టి; వేచని= వడిగా వెళ్ళి; ఆ దైత్యభర్తన్= ఆ రాక్షస రాజును; కనుము= చూడుము.

తాత్పర్యం : నాకు విరూపాక్షుడనే మిత్రు డొకడు ఉన్నాడు. మధువ్రజం అతడిపట్టణం అది ఇక్కడకు మూడామడల దూరంలో ఉంటుంది. దానికి మరీ దూరం మరీ దగ్గర కాని త్రోవ వెంబడే గబగబా వెళ్ళుము. ఆ రాక్షసరాజును ఆశ్రయించుము.

క. కాంచి యతనితో నేఁ బు ।
త్తెంచితినని చెప్పు; మతఁ డతిప్రీతుండై
కాంచనమును రత్నంబులు ।
నంచితుఁగాఁ జేసి యిచ్చు నప్పుడ నీకున్.' 16

ప్రతిపదార్థం : కాంచి= చూచి; అతనితోన్= ఆ విరూపాక్షుడితో; ఏన్= నేను; పుత్తెంచితిని+అని= పంపించాను అని; చెప్పుము= చెప్పుము; అతఁడు= ఆ రక్కసిదొర; అతి ప్రీతుండు+ఐ= ఎంతో సంతోషించినవాడై; కాంచనమును= బంగారమూ; రత్నంబులున్= మణులూ; అంచితుఁ

గాన్+చేసి= గౌరవించినవాడిగా చేసి; నీకున్= నీకు; అప్పుడ= అప్పటికప్పుడే; ఇచ్చున్= ఇస్తాడు.

తాత్పర్యం : విరూపాక్షుడిని చూచి అతడితో నేను పంపించినట్లు చెప్పుము. అతడు ఎంతో సంతోషిస్తాడు. బంగారం, మణులూ ఇచ్చి నిన్ను సత్కరిస్తాడు'.

క. అని యప్పురి దెస సెప్పినఁ ।
జని యాతం డతనిఁ గాంచి సముచిత భంగిన్
వినిపించె రాజధర్మున ।
కనుగలమగు సఖుఁడ ననియు నతని పనుపునన్. 17

ప్రతిపదార్థం : అని= అని; ఆ+పురిదెస= ఆ పట్టణం పోయే దిక్కును; చెప్పినన్= తెలుపగా; చని= వెళ్ళి; ఆతండు= ఆ బ్రాహ్మణుడు; అతనిన్= ఆ రక్కసి దొరను; కాంచి= చూచి; సముచిత భంగిన్= తగిన రీతిలో; రాజధర్మునకున్= నాడీజంఘుడికి; అనుగలము+అగు= అనుకూలుడనైన; సఖుఁడన్= మిత్రుడిని; అనియున్= అని కూడా; వినిపించెన్= చెప్పాడు; అతని పనుపునన్= నాడీజంఘుడు పంపటంవలన.

తాత్పర్యం : అంటూ ఆ కొంగ మధువ్రజం పోయే దిక్కును చెప్పింది. ఆ దారివెంబడి వెళ్ళి ఆ బ్రాహ్మణుడు విరూపాక్షుడిని చూచాడు. నేను నాడీజంఘుడికి ఆప్తమిత్రుడిని అని చెప్పాడు. అతడు పంపబట్టి. (తరువాతి పద్యంతో అన్వయం).

తే. అరుగుదెంచితి ననియు, ధనార్థిననియు, ।
నిట్లు వినిపించుటయు, రాక్షసేశ్వరుండు
దేఱకొనఁజూచి, యాత్మనిప్పాటుఁ డధముఁ ।
డగుట దోఁచుచు నున్నది; యడుగ వలయు. 18

ప్రతిపదార్థం : అరుగుదెంచితిని= వచ్చాను; అనియున్= అనీ; ధన+అర్థిన్+ అనియున్= ధనాన్ని కోరివచ్చాననీ; ఇట్లు= ఇట్లా; వినిపించుటయున్=

చెప్పగానే; రాక్షస+ఈశ్వరుండు= రాక్షసరాజు; తేఱకొనన్+చూచి= తేరిపార చూచి; ఆత్మన్= మనస్సులో; ఈ+పాఱుఁడు= ఈ బ్రాహ్మణుడు, అధముఁడు+అగుటన్= నీచుడు అని; తోఁచుచున్+ఉన్నది= అనిపిస్తున్నది; అడుగవలయున్= అడిగి చూడాలి.

తాత్పర్యం : డబ్బుకోరి వచ్చాను' అని బ్రాహ్మణుడు చెప్పగానే విరూపాక్షుడు అతడిని తేరిపార చూచాడు. లోలోపల 'ఈ బ్రాహ్మణుడు నీచుడుగా అనిపిస్తున్నాడు. సంగతేమిటో అడిగి తెలిసికొనాలి.'

వ. అని తలంచి. 19

తాత్పర్యం : అని అనుకొని.

క. 'కులమును విద్యయు వృత్తముఁ ।
గల రూ పెఱిఁగింపు' మనినఁ గలఁగక తన్నుం
దెలియంగఁ జెప్పె విప్రుం ।
డలఘుం డగు నసురపతియు నవికృతుఁ డగుచున్. 20

ప్రతిపదార్థం : కులమును= వంశాన్నీ; విద్యయున్= చదువునూ; వృత్తమున్= నడతనూ; కలరూపు= ఉన్నదున్నట్లుగా; ఎఱిఁగింపుము= తెలుపుము; అనినన్= అని అడగగానే; విప్రుండు= బ్రాహ్మణుడు; కలఁగక= కలతచెందక= తన్నున్= తన సంగతిని; తెలియంగన్ చెప్పెను= ఎరుకపరిచాడు; అలఘుండు+అగున్= గొప్పవాడవటంవలన; అసురపతియున్= రాక్షసరాజు విరూపాక్షుడు కూడా; అవికృతుఁడు+అగుచున్= ఎట్లాంటి (శారీరక, మానసిక) వికారాలకు లోనుకాని వాడవుతూ.

తాత్పర్యం : 'నీ వంశం, నీ చదువు, నీ నడవడి ఉన్నదున్నట్లుగా చెప్పుము' అని అడిగాడు. అందుకు ఆ బ్రాహ్మణుడు ఏ మాత్రం జంకలేదు. తన సంగతి అంతా పూసగుచ్చినట్లు చెప్పాడు. అపుడు విరూపాక్షుడు కూడా

ఎట్లాంటి (మానసిక, శారీరక) వికారాలకు లోబడనివాడవుతూ. (తరువాతి పద్యంతో అన్వయం).

క. ఇతఁ డెట్టిఁ డైన నేమగు?
నతనికి సఖుఁ డట్టె బకమహత్తర సఖ్యం
బితనిం బాత్రముఁ జేయదె! ।
యితనికిఁ దృప్తి యగునట్టు లిత్తు ధనంబుల్21

ప్రతిపదార్థం : ఇతఁడు= ఈ బాపడు; ఎట్టిఁడు+ఐనన్= ఎట్లాంటివాడైనా; ఏమి+అగున్?= ఏమవుతుంది?; అతనికిన్= అతడికి (రాజధర్ముడికి); సఖుఁడు+అట్టె= స్నేహితుడట; బక= కొంగ; మహత్తర సఖ్యంబు= గొప్పచెలిమి; ఇతనిన్= ఈ బ్రాహ్మణుడిని; పాత్రమున్= యోగ్యుడిని; చేయదె!= చేస్తుంది కదా!; ఇతనికిన్= ఇతడికి; ధనంబుల్ = సిరులు; తృప్తి+అగునట్టులు= కరువుతీరా; ఇత్తున్= ఇస్తాను.

తాత్పర్యం : ఈ బ్రాహ్మణుడు ఎట్లాంటివాడైతే ఏమిలే. నాడీజంఘుడితో స్నేహమే ఈ బ్రాహ్మణుడి యోగ్యతను తెలుపుతుంది. కాబట్టి ఇతడికి కరువుతీరా ధనం ఇస్తాను'.

వ. అని నిశ్చయించి యతనికి నాహార సంఛాదనంబులు సమీచీనంబుగా నిర్వర్తింపఁ దగువారి నియోగించి, మఱునాఁడు కార్తికపౌర్ణమాసియైన భూసుర సహస్రంబులు దన గృహంబునం బసిండిపళ్ళెరంబుల భోజనంబులు సేయను, బహుళ దక్షిణలు ప్రతిగ్రహింపనుం గల నైమిత్తిక క్రియానుష్ఠానంబులు గలిగిన నమ్మహాజనంబులలోఁ గలిపి యత్యంతాదరంబున.22

ప్రతిపదార్థం : అని; నిశ్చయించి= నిర్ణయించి; అతనికిన్= ఆ బాపడికి; ఆహార= తిండీ; సంఛాదనంబులు= మంచి బట్టలూ; సమీచీనంబుగాన్=

తగ్గట్టుగా; నిర్వర్తింపన్+తగువారిన్= సిద్ధం చేయగలవాళ్ళను; నియోగించి= నియమించి; మఱునాఁడు= మర్నాడు; కార్తికపౌర్ణమాసి+ఐనన్= కార్తీకపౌర్ణమి కాగా; తన గృహంబునన్= తన (విరూపాక్షుడి) ఇంట్లో; భూసుర సహస్రంబులు= వేలకొద్ది బ్రాహ్మణులు; పసిఁడి పళ్ళెరంబులన్= బంగారు పళ్ళాల్లో; భోజనంబులు+చేయను= తినటానికీ; బహుళదక్షిణలు= చాలా కానుకలు; ప్రతి గ్రహింపనున్+కల= పుచ్చుకొనగల; నైమిత్తిక క్రియ= ఏదో ఒక కారణం పెట్టి చేసే కర్మల; అనుష్ఠానంబులు+కలిగినన్= ఆచరించవలసి ఉండగా; ఆ మహాజనంబులలోన్+కలిపి= వేలకొద్ది వచ్చిన బ్రాహ్మణులతోపాటు; అత్యంత+ఆదరంబునన్= ఎక్కువగా మన్నించి.

తాత్పర్యం : అని నిర్ణయించుకొని ఆ బ్రాహ్మణుడికి అవసరానికి తగ్గట్టుగా తిండీ, బట్టలూ సమకూర్చిపెట్టటానికి కొంతమందిని నియమించాడు. ఆ మరునాడు కార్తీకపౌర్ణమి. విరూపాక్షుడు తన ఇంట్లో వేలకొద్ది బ్రాహ్మణులు బంగారు పళ్ళాలలో భోజనాలు ఆరగించటానికీ, కానుకలు ఎక్కువగా పుచ్చుకొనటానికీ అనువుగా గల కర్మలు ఆచరించాడు. ఆ మహాజనంతోపాటు ఎంతో ఆదరణతో. (తరువాతి పద్యంతో అన్వయం).

క. మహనీయ బహుళపూజా।
సహితంబుగ భోజనంబు సంతృప్తిగ న
మ్మహితాత్ముండు నడపి దు।
ర్వహ భారముగాఁగ గనకరాశియు మణులున్. 23

ప్రతిపదార్థం : మహిత+ఆత్ముండు= దొడ్డ మనస్సు కలవాడు; మహనీయ= గొప్పవైన; బహుళపూజా సహితంబుగన్= అనేకమైన సేవలతో కూడా; భోజనంబు= తిండిని; సంతృప్తిగన్= తుష్టిగా; నడపి= జరిపి; దుర్వహ= మోయలేనంత; భారముకాఁగన్= బరువు అయ్యేటట్లు; కనకరాశియున్= బంగారం ముద్దా; మణులున్= రత్నాలు.

తాత్పర్యం : దొడ్డమనస్సుగల ఆ విరూపాక్షుడు ఆ బ్రాహ్మణుడికి ఎన్నో సేవలు చేశాడు. కడుపునిండా కమ్మని తిండి పెట్టాడు. మొయ్యలేనంత బంగారం, రత్నాలు ఇచ్చి. (తరువాతి పద్యంతో అన్వయం).

చ. కుడిచిన పళ్ళెరంబును నకుంఠిత హర్షముతోడ నిచ్చినం
గడుముదమంది యెత్తికొని గాఢభరంబున మార్చి మోపఁగా
మెడయును వీఁపు మూఁపులును మిక్కిలి నొవ్వనఁ గొంకు వోవ నె
క్కుడు వెస నేఁగుదెంచెఁ గని కొక్కెర సమ్మదమంద మఱ్ఱికిన్. 24

ప్రతిపదార్థం : కుడిచిన పళ్ళెరబునున్= తిన్న బంగారు పళ్ళాన్నికూడా; అకుంఠిత= మొక్కవోని; హర్షముతోడన్= సంతోషంతో; ఇచ్చినన్= ఇవ్వడా; కడు ముదమున్+అంది= ఎంతో సంతోషించి; ఎత్తుకొని= తీసికొని; గాఢభరంబునన్= బరువు ఎక్కువ అవటంచేత; మార్చి= అటుదిటూ, ఇటుది అటూ మార్చుకొని; మోపఁగాన్= మొయ్యగా; మెడయును= మెడకాయా; వీఁపు= వీపూ; మూఁపులును= భుజాలూ; మిక్కిలి నొవ్వనన్= ఎక్కువ నొప్పివలన; కొంకుపోవన్= కొంకరలుపోగా; కొక్కెర= కొంగ; కని= చూచి; సమ్మదము+అందన్= సంతోషించగా; ఎక్కుడు వెసన్= తొందర తొందరగా; మఱ్ఱికిన్= మఱ్రిచెట్టు దగ్గరకు; ఏగుదెంచెన్= వచ్చాడు.

తాత్పర్యం : తిన్న బంగారు పళ్ళాన్ని కూడా మనసారా ఇచ్చాడు. బ్రాహ్మణుడు ఆనందంగా దాన్నీ పుచ్చుకొన్నాడు. బరువు ఎక్కువ అవటంతో భుజాలూ చేతులూ మార్చుకొంటూ మోస్తున్నాడు. బరువువలన మెడా, వీపూ, రెక్కలూ చాలా నొప్పిపెట్టాయి. ఆ నొప్పివలన వంగిపోతున్నాడు. గబగబా అంగలువేస్తూ నాడీజంఘుడు ఉండే మఱ్రి చెట్టును చేరుకొన్నాడు. అతడిని చూచి కొంగ సంతోషించింది.

తే. అట్లు సంతోషమునఁ దేలి యతని డప్పి।
వోవ బకవల్లభుఁడు పక్షపుటయుగమున

నల్ల వీచి యాహార సమర్పణంబు ।

సేసి నిసి యైన, సుఖనిద్ర సేయుచుండ. 25

ప్రతిపదార్థం : అట్లు= ఆ విధంగా; సంతోషమునన్= ఆనందంతో; తేలి= తృప్తిపడి; బకవల్లభుఁడు= కొంగలరాజు నాడీజంఘుడు; పక్షపుటయుగమునన్= దొప్పల్లాంటి రెండు రెక్కలచేతా; అతని= ఆ బ్రాహ్మణుడి; డప్పి= అలుపు; పోవన్= పోయేటట్లు; అల్లన్= వీచి= మెల్లగా విసరి; ఆహార సమర్పణంబు+ చేసి= తిండిపెట్టి; నిసి+ఐనన్= రాత్రి కాగా; సుఖనిద్ర చేయుచున్+ఉండఁ గాన్= హాయిగా కునుకు తీస్తుండగా.

తాత్పర్యం : అట్లా వచ్చిన బ్రాహ్మణుడిని చూచి కొంగ తృప్తిపడింది. దొప్పలవంటి తన రెండు రెక్కలతో మెల్లగా విసరి అతడి బడలిక పోగొట్టింది. ఆకలి తీర్చింది. రాత్రి అయింది. ఆదమరిచి నిద్రపోతుండగా. (తరువాతి పద్యంతో అన్వయం).

నాడీజంఘుఁడు దుష్టబ్రాహ్మణునిచే మృతుండై, మరల జీవించుట (సం.12-166-2,3)

వ. ఆ దుర్బ్రాహ్మణుండు దనరేపటి పయనంబునకు నాహారంబు చింతించి 'యిమ్మహాబకంబు శరీరంబు గ్రొవ్వియున్నది; దీనియందు మాంసంబు సాలం గల; దిది యేమఱి నిద్రవోయెడుఁ; జావనడిచి చెండికొని పోయెదంగాక!' యని పాపనిశ్చయుండై చీర సక్కంగట్టికొని యొక్క కాష్ఠంబు గర యుగంబునం జిక్క నమర్చికొని. 26

ప్రతిపదార్థం : ఆ దుర్బ్రాహ్మణుండు= ఆ చెడ్డ బ్రాహ్మణుడు; తన= తన; రేపటి= మర్నాటి; పయనంబునకున్= ప్రయాణానికి; ఆహారంబు= తిండిని గురించి; చింతించి= ఆలోచించి; ఈ+మహాబకంబు= ఈ పెద్ద కొంగ; శరీరంబు= ఒళ్ళు; క్రొవ్వి+ఉన్నది= బలిసి ఉన్నది; దీనియందు= కొంగ ఒంట్లో; మాంసంబు= కండ; చాలన్+కలదు= ఎక్కువగా ఉన్నది; ఇది=

ఈ కొంగ; ఏమఱి= మైమరచి; నిద్రపోయెడున్= కునుకుతీస్తున్నది; చావన్+ అడిచి= చావమోది; చెండి= చంపి ముక్కలు ముక్కలు చేసికొని; కొని పోయెదన్+కాక= ఎత్తుకెళ్ళుతాను; అని= అని; పాపనిశ్చయుండు+ఐ= చెడ్డగా తలపోసినవాడై; చీర= బట్ట; చక్కన్+కట్టికొని= బాగా బిర్రుగా లాగి కట్టుకొని; ఒక్కకాష్ఠంబున్= ఒక బడితను; కరయుగంబునన్= రెండు చేతులలో; చిక్కన్= గట్టిగా; అమర్చికొని= పొందికగా పెట్టుకొని.

తాత్పర్యం : ఆ పాడు బాపడు మర్నాటి ప్రయాణంలో తిండిని గురించి ఆలోచించాడు. ఈ కొంగ ఒళ్ళుగా బాగా కొవ్వి కండపట్టి ఉన్నది. ఇది ఒళ్ళు తెలియకుండా నిద్రపోతున్నది. దీన్ని చావమోది మాంసాన్ని ముక్కలు ముక్కలు చేసి పట్టుకుపోవాలని దుర్మార్గంగా ఆలోచించాడు. బట్టను లాగి బిగించి కట్టుకొని రెండు చేతులతోనూ కర్రను బాగా గట్టిగా పట్టుకొని. (తరువాత పద్యంతో అన్వయం).

క. అందంద మెడయుఁ దలయు న ।
మందాటోపమునఁ బెక్కు మాఱు లడిచి చావుం
దెలియఁ జూచి యలరెడు ।
డెందముతో నీఁకలన్నిటిని వెస నూడ్చెన్. 27

ప్రతిపదార్థం : అందందన్= అప్పటికప్పుడే; మెడయున్= మెడకాయా; తలకాయా; అమంద ఆటోపమునన్= గొప్ప తొందరపాటుతో; పెక్కు మాఱులు= పలుసార్లు; అడిచి= బాది(కొట్టి); చావున్= ప్రాణం పోవటాన్ని; తెలియన్+చూచి= నిక్కం చేసుకొని; అలరెడు= ఆనందించే; డెందముతోన్= మనస్సుతో; ఈఁకలన్నిటిని= అన్ని ఈకలను; వెసన్= తొందరగా; ఊడ్చెన్= ఊడ పెరికివేశాడు.

తాత్పర్యం : అప్పటికప్పుడే మెడమీదా తలమీదా దబదబా చితకబాదాడు. ప్రాణం పోయిందని రూఢి చేసికొన్నాడు. ఈకలన్నీ గబగబా పెరికేశాడు.

తే. ఊడ్చి బొండువు వ్రచ్చి ప్రేవురివి నంజు।
డంతయును బుచ్చి కొనుచు వేగుఁ
బోకగుటయుఁ జనియె; నట్టి।
సమయమున మేలుకని దనుజప్రభుండు. 28

ప్రతిపదార్థం : ఊడ్చి= ఈకలు పెరికి; బొండువు= పీక; వ్రచ్చి= చీల్చి; ప్రేవు+ఉరివి= పేగులు బయటకు లాగి; నంజుఁడు+అంతయును= మాంసాన్ని అంతా; పుచ్చి= వేరుచేసి; పొదుకగాన్= మూటగా; అమరన్+ కట్టికొనుచున్= పొందికగా కట్టుకొంటూ; వేఁగు బోకగుటయున్= తెల్లవారగా; అట్టి సమయమునన్= అపుడు; దనుజ ప్రభుండు= రాక్షసరాజు; మేలుకని= నిద్రనుండి లేచి.

తాత్పర్యం : ఈకలన్నీ పెరికేశాడు. పీకను చీల్చాడు; పేగులు బయటకులాగి మాంసాన్ని పొందికగా మూటకట్టుకొన్నాడు. అంతలో తెల్లవారగా విరూపాక్షుడు నిద్రనుండి లేచి. (తరువాతి పద్యంతో అన్వయం).

క. 'పాల వలచె నేమి గీడొకొ।
కలిగెడు!' నని తలఁచి మనసు గలఁగఁగఁ దనవా
రలతోడ నుగ్గడించుచుఁ।
జలియించుచునుండఁ బ్రొద్దు జామెక్కుటయున్. 29

ప్రతిపదార్థం : పాలవలచెన్= నీచుకంపు కొడుతున్నది; ఏమి కీడు= ఏమి ఆపద; కలిగెడున్+ఒకొ= రానున్నదో; అని తలఁచి= అని తలపోసి; మనసు= మనస్సు; కలఁగఁగన్= కలత చెందగా; తనవారలతోడన్= తన వారితో (రాక్షసులతో); ఉగ్గడించుచున్= చెప్పుతూ; చలియించుచున్+÷ఉండన్= వణకుతూ ఉండగా; ప్రొద్దుజాము ఎక్కుటయున్= జాము పొద్దెక్కగా.

తాత్పర్యం : మాంసం కంపు కొడుతున్నది. ఏం ముప్పు ముంచుకొస్తుందో ఏమో! మనస్సులో కలతగా ఉన్నది' అని తన వారితో చెప్పుతూ భయంతో వణకిపోతున్నాడు. జాము పొద్దెక్కగా.

వ. రాజధర్మునిం దలంచి. 30

ప్రతిపదార్థం : రాజధర్మనిన్= రాజధర్ముడిని; తలంచి= తలచుకొని.

తాత్పర్యం : రాజధర్ముడిని గుర్తుకు తెచ్చుకొని. (తరువాతి పద్యంతో అన్వయం).

ఉ. నిచ్చలు వచ్చు రేపకడ నెయ్యు మెలర్పఁగ మత్సఖుండు; నేఁ
డిచ్చటి కేల రాఁడు? గుణహీనత విప్రునియందుఁ గల్మి నా
యిచ్చఁ దలంచితిం; దులువ యేమి దలంచెనొ? యక్కటా! మదిం
బొచ్చెము లేదు నమ్ము బకపుంగవుఁ; డెట్లగు నొక్కొదైవమా! 31

ప్రతిపదార్థం : నెయ్యము= స్నేహం; ఎలర్పఁగన్= పెంపొందగా; మత్+ సఖుండు= నా నేస్తగాడు; రేపకడన్= పొద్దున్నే; నిచ్చలున్= ప్రతినిత్యమూ; వచ్చున్= వస్తాడు; నేఁడు= ఈనాడు; ఇచ్చటికిన్= నా దగ్గరకు; ఏల రాడు?= ఎందుకురాలేదో; విప్రుని+అందున్= బాపనయ్యలో; గుణహీనత= నీచస్వభావం; కల్మిన్= ఉండటం; నా+ఇచ్చన్= నా మనస్సులో; తలంచితిన్= అనుకొన్నాను; తులువ= తుంటరి; ఏమి తలంచెనొ= ఏం తలపెట్టాడో; అకటా!= అయ్యో!; దైవమా!= దేవుడా!; ఒక పుంగవుఁడు= బకోత్తముడు; ఎట్లు+అగున్+ఒక్కొ= ఏమవుతాడో ఏమో; మదిన్= మనస్సులో; పొచ్చెము లేదు= కల్మషం ఉండదు; నమ్ము= నామాట నమ్ము.

తాత్పర్యం : నా మిత్రుడు ప్రతినిత్యం పొద్దున్నే వచ్చేవాడు. ఇవాళ ఎందుకు రాలేదో ఏమో! బ్రాహ్మణుడు నీచుడని అపుడే అనుకొన్నాను. ఈ తుచ్ఛుడు ఏం తలపెట్టాడో ఏమో? అయ్యో! దైవమా! నాడీజంఘుడు ఏం కానున్నాడో ఏమో? ఏమీ కల్మషం ఎరగనివాడు. అందరినీ నమ్ముతాడు.'

క. అని తూరవగచి యారయఁ।
బనిచెం బనిగఱపి భటులఁ బలుపుర వారుం

జని బకము డొక్క యేర్పడ౯ ।

గని యతనికిఁ జెప్పి పుచ్చి కడు వేగమునన్. 32

ప్రతిపదార్థం : అని= అని; తూరవగచి= విచారించి; పలువురన్= చాలా మంది; భటులన్= సేవలకులను; పని+కఱపి= పురమాయించి; అరయన్= కొంగను వెదకటానికి; పనిచెన్= పంపాడు; వారున్= ఆ సేవకులున్నూ; చని= వెళ్ళి; బకము= కొంగ; డొక్క= ఎముకల గూడు; ఏర్పడన్+కని= కళ్ళారా చూచి; కడువేగమునన్= ఆ వెనువెంటనే; అతనికిన్= రక్కసి దొరకు; చెప్పిపుచ్చి= కబురుపెట్టి.

తాత్పర్యం : లోతుగా ఆలోచించాడు. తన పరివారానికి కొంగను వెదకండని పురమాయించాడు. ఆ పరిజనం వెళ్ళివెదకి, కొంగ డొక్కను గుర్తు పట్టి వెంటనే ఆ సంగతి రాజునకు కబురు పంపి. (తరువాతి పద్యంతో అన్వయం).

వ. అవ్విప్రుని చొప్పనవట్టి. 33

ప్రతిపదార్థం : ఆ+విప్రుని= ఆ బ్రాహ్మణుడి; చొప్పు+పట్టి= జాడను తెలిసికొని.

తాత్పర్యం : ఆ బ్రాహ్మణుడు ఎటువైపుగా వెళ్ళాడో ఏమిటో తెలిసికొని. (తరువాతి పద్యంతో అన్వయం).

చ. పరిమెయిఁ బాఱి వానిఁగని పట్టి వడిం బెడగేలు గట్టి తె

చ్చి రసురభర్త సూచి 'యిటు సేరఁగఁ దేవల దీ కృతఘ్నునిం;

బొరిగొని వే తినుం' డనినఁ బోకడ మాలిన వార మయ్య! యి

ద్దురిత శరీరముం దినఁగ దోసము మా' కని వార లొల్లమిన్. 34

ప్రతిపదార్థం : పరిమెయిన్= బాగా వేగంగా; పాఱి= పరుగెత్తి; వానిన్= ఆ బ్రాహ్మణుడిని; కనిపెట్టి= వెదకి పట్టుకొని; వడిన్= వేగిరంగా; పెడకేలు కట్టి= చేతులు వెనక్కి విరిచికట్టి; తెచ్చిరి= రాజువద్దకు తీసికొనివచ్చారు; అసురభర్త= రాక్షసరాజు విరూపాక్షుడు; చూచి= కని; ఈ కృతఘ్నునిన్= చేసిన మేలు మరచి చంపిన ఈ బాపనయ్యను; ఇటు+చేరఁగన్= ఇట్లా నా దరిదాపులకు; తేవలదు= తీసికొని రావద్దు; పొరిగొని= చంపి; వే తినుండు= వెంటనే తినండి; అనినన్= అనగానే; ఈ దురిత శరీరమున్= ఈ పాపి బొందిని; తినఁగన్= నమలటానికి; పోకడ మాలిన వారము+అయ్య= నీతిలేని వాళ్ళమా; మాకు= మాకు; దోసము= పాపం; అని అని; వారలు= ఆ సేవకులు; ఒల్లమిన్= ఇష్టపడకపోవటం వలన.

తాత్పర్యం : వడి వడిగా పరుగెత్తి ఆ బ్రాహ్మణుడిని వెదకి పట్టుకొన్నారు. వెంటనే రెక్కలు విరిచికట్టి రాజు ముందుకు తెచ్చారు. విరూపాక్షుడు 'ఇతడు చేసినమేలు మరచినవాడు, వీడిని నా చాయలకు తేకండి, వీడిని వెంటనే చంపి తినండి' అని సేవకులతో చెప్పాడు. ఆ మాటలు విన్న భటులు 'ఈ పాపిష్ఠి శరీరాన్ని తినటానికి మేమంత నీతిలేని వాళ్ళమా? ఇట్లాంటివి తింటే మాకు పాపం అంటుకుంటుంది' - అని ఇష్టపడకపోవటంవలన.

వ. అతండు. 35

తాత్పర్యం : ఆ విరూపాక్షుడు. (తరువాతి పద్యంతో అన్వయం.).

క. 'తినుఁడు తినకుఁ; డొం దేమై ।

నను జేయుఁడు; వీని నేల నా ముందటికిం

గొని వచ్చితి?' రని పలికిన ।

దనుజులు పరి వెడలఁ దెచ్చి తద్గాత్రంబున్.36

ప్రతిపదార్థం : తినుఁడు= తింటే తినండి; తినకుఁడు= తినకపోతే మానండి; ఒండు+ఏమైనను= మరేమైనా మీ ఇష్టం వచ్చినట్లు; చేయుఁడు= చేయండి; వీనిన్= ఈ కృతఘ్నుడిని; నా ముందటికిన్= నా ఎదుటకు; ఏల?= ఎందుకు?; కొనివచ్చితిరి?= తీసికొని వచ్చారు?; అని పలికినన్= అని అనగా; దనుజులు=

రాక్షసులు; పురి= పట్నం (మధువ్రజం); వెడలన్= వెలుపలికి; తెచ్చి= తీసికొని వచ్చి; తద్+గాత్రంబున్= ఆ బ్రాహ్మణుడి శరీరాన్ని.

తాత్పర్యం : 'తింటే తినండి లేకపోతే మానెయ్యండి. ఏం చేసినా సరే. ఈ కృతఘ్నుడిని నా ఎదుటికి ఎందుకు తెచ్చారు?' అని రాజు అనగానే ఆ రాక్షసులు మధువ్రజం వెలుపలికి తీసికొనివెళ్ళి అతడి శరీరాన్ని. (తరువాతి పద్యంతో అన్వయం.)

క. వెడ గోఁతల నెత్తు రొలుక ।
బడఁ ద్రోచిన వచ్చి కుక్క పదుపు వెనుకకున్
జడిసెఁ గబళింప నొల్లక ।
కడుపులు నకనకఁ బడంగఁ గౌరవముఖ్యా!' 37

ప్రతిపదార్థం : కౌరవముఖ్యా!= ధర్మరాజా!; వెడ= చిన్న చిన్న కండలుగా; కోఁతలన్= కోసిన గాయాలనుండి; నెత్తురు+ఒలుకన్= రక్తం కారుతుండగా; పడన్+త్రోచినన్= పడనెట్టగా; కడుపులు= డొక్కలు; నకనకపడంగన్= ఆకలి నొప్పితో; కుక్కపదుపు= కుక్కలమంద; వచ్చి= వచ్చిపడి; కబళింపన్= ఆ పాపి శరీరాన్ని తినటానికి; ఒల్లక= ఇష్టపడక; వెనుకకున్= వెనక్కి; జడిసెన్= మళ్ళింది.

తాత్పర్యం : రాజా! చిన్న చిన్న కండలు కోసిన గాయాలనుండి రక్తం చిందుతూ ఉండగా పడదోశారు. అంతలో ఆ పాపిశరీరానిఓన తినటానికి నకనకలాడుతున్న కడుపులతో కుక్కలమంద వచ్చిపడింది. అంత ఆకలితోనూ అవి ఆ పాపాత్ముడి శరీరాన్ని ముట్టకుండానే వెనక్కి తిరిగి వెళ్ళిపోయాయి'.

వ. అని చెప్పి భీష్ముండు. 38

ప్రతిపదార్థం : అని= అని; చెప్పి= పలికి; భీష్ముండు= భీష్ముడు.

తాత్పర్యం : అని చెప్పి భీష్ముడు - (తరువాతి పద్యంతో అన్వయం).

క. 'విను మది యట్టిద; కుక్కలుఁ
దినగా రోయుం గృతఘ్ను దేహము మాంసం
బని చెప్ప నాగమంబులు ।
మనుజేశ్వర! తెల్లమయ్యె మన కిచ్చోటన్.' 39

ప్రతిపదార్థం : మనుజ+ఈశ్వర!= ధర్మరాజా!; వినుము= వినుము; అది= ఆ తినకపోవటం; అట్టిద= అట్లాంటిదే; కృతఘ్ను దేహము= చేసిన మేలును మరిచేవాడి శరీరం; మాంసంబు= కండను; కుక్కలు; తినఁగాన్= తినటానికి; రోయున్= రోత పడతాయి; అని; ఆగమంబులు= వేదాలు; చెప్పన్= పలుకగా; మనకున్= మనక్కూడా; ఇచ్చోటన్= ఇక్కడనే ఈ విషయంగా; తెల్లము+అయ్యెన్= తేట పడింది, విశదపడింది.

తాత్పర్యం : వినుము-అది అటువంటిదే. కృతఘ్నుడి మాంసాన్ని కుక్కలు కూడా ముట్టవు. రోతపడతాయి' అని వేదాలే ఘోషిస్తున్నాయి. ఆ విషయం ఈ కథవలన నకూ తేటతెల్లమయింది కదా!'

వ. 'అని పలికి వెండియు నిట్లనియె. 40

ప్రతిపదార్థం : అని పలికి= అని చెప్పి; వెండియున్= మళ్ళీ; ఇట్లు+అనియెన్= భీష్ముడు ఇట్లా చెప్పాడు.

తాత్పర్యం : అని చెప్పి మళ్ళీ భీష్ముడు ఇట్లా అన్నాడు.

క. 'పురపురఁ బొక్కుచు బకపతి ।
కరంకముం దేరఁ బనిచి గారవమున నె
య్యురుఁ దాను నగ్ని యిచ్చి య ।
సురపతి యున్నంత వచ్చె సురపతి నెమ్మిన్. 41

ప్రతిపదార్థం : పురపురన్+పొక్కుచున్= ఎంతో ఏడుస్తూ; బకపతి= నాడీ జంఘుడి; కరంకమున్= డొక్కను; తేరన్= తేవటానికి; పనిచి= పంపించి;

నెయ్యురున్= స్నేహితులున్నూ; తానునన్= తానూ (విరూపాక్షుడూ); గారవమునన్= గౌరవంతో; అగ్ని+ఇచ్చి= తలకొరివి పెట్టి; అసురపతి= రాక్షస రాజు; ఉన్నంతన్= ఉండటంతో; నెమ్మిన్= ప్రేమతో; సురపతి దేవేంద్రుడు; వచ్చెన్= వచ్చాడు.

తాత్పర్యం : విలవిల ఏడుస్తూ నాడీజంఘుడి డొక్కను తెప్పించాడు. స్నేహితులతో కలిసి, తాను గౌరవంగా తలకొరివి పెట్టాడు. అపుడు దేవేంద్రుడు వచ్చాడు.

క. కని యతఁడు సంభ్రమంబును।
వినయంబును బెరయ గారవించి యడిగె నా
తని 'రాజధర్మ నీవే'।
యని దైన్యము దోఁప వగచి యశ్రులు దొరఁగన్. 42

ప్రతిపదార్థం : కని= ఇంద్రుడిని చూచి; అతఁడు= విరూపాక్షుడు; సంభ్రమంబును= తత్తరపాటున్నూ; వినయంబును= అణకువా; బెరయన్= కూడుకోగా; గారవించి= గౌరవించి; దైన్యము= దీనత్వం; తోఁపన్= అవుపడగా; వగచి= దుఃఖించి; అశ్రులు= కన్నీరు; తొరఁగన్= రాలగా; రాజధర్మన్= రాజధర్మడిని; ఈనే= తిరిగి బ్రతికించవా; అని; అతనిన్= ఇంద్రుడిని; అడిగెన్= అడిగాడు.

తాత్పర్యం : ఇంద్రుడిని చూచాడు విరూపాక్షుడు. అతడిలో తత్తరపాటు వినయం కలగలుపుగా దీనత&ం తోపగా, విలవిల ఏడుస్తూ 'నా రాజధర్మడిని తిరిగి బ్రతికించనా' అంటూ వేడుకొన్నాడు.

వ. అడిగిన సమరవిభుండు 'నీ సఖుండు చతుర్ముఖునకు సఖుం డగుట యెఱుంగనే? వానికి వగవనేల? యవ్వారిజసనుండు దనపాలికి ననుదినంబు వాఁడు వచ్చుటం గోరుచుండుం గావున. 43

ప్రతిపదార్థం : అడిగినన్= ప్రార్థించగా; అమర విభుండు= దేవేంద్రుడు; నీ సఖుండు= నీ చెలికాడు; చతుర్ముఖునకున్= బ్రహ్మకు; సఖుండు+ అగుట= స్నేహితుడవటం; ఎఱుంగనే?= తెలియదా?; వానికిన్= నాడీజంఘుడి కొరకు; వగవన్+ఏల?= ఏడ్వటం ఎందుకు?; అ+వారిజ+ఆసనుండు= ఆ బ్రహ్మ; తనపాలికిన్= తన వద్దకు; అనుదినంబు= ప్రతినిత్యం; వాఁడు వచ్చుటన్= నాడీ జంఘుడి రాకను; కోరుచున్+ఉండున్= కోరుతూ ఉంటాడు; కావునన్= కాబట్టి.

తాత్పర్యం : విరూపాక్షుడి ప్రార్తన విన్న ఇంద్రుడు 'నీ చెలికాడు నాడీజంఘుడు బ్రహ్మకూ స్నేహితుడని నీకింతవరకూ తెలియదా? అతడి గురించి ఏడవటం ఎందుకు? అతడు ప్రతినిత్యమూ తన దగ్గరకు రావాలని బ్రహ్మకోరుకుంటాడు. కాబట్టి. (తరువాతి పద్యంతో అన్వయం).

క. 'పలుమాఱును రామికి ను।
త్తలపడియెను; దాన నిట్టి దశ నతఁడొందెం;
జెలి యగుట నితని డొక్కకు।
నలఘువిధిన్ వహ్ని యిచ్చి తది మేల కదా! 44

ప్రతిపదార్థం : పలుమాఱును= తరుచుగా; రామికిన్= రానందుకు; ఉత్తలపడియెను= బాధపడుతుండేవాడు; దానన్= అందువలననే; అతఁడు= నాడీజంఘుడు; ఇట్టిదశన్= పైలోకాన్ని; ఒందెన్= పొందాడు; చెలి+అగుటన్= స్నేహితుడు అవటంవలన; ఇతని డొక్కకున్= ఈ కొంగ ఎముకల గూడుకు; అలఘు విధిన్= గొప్పగా; వహ్ని+ఇచ్చితి= (వి) తలకొరివి పెట్టావు; అదిమేలకదా!= అది మంచిది కదా!

తాత్పర్యం : తరచూ రానందుకు బ్రహ్మ విచారించేవాడు. అతడికి ఇట్లాంటి దశ పట్టిందంటే అతడి స్నేహితుడవటంవలననే నీ స్నేహితుడవటంవలన నీవు ఈ కొంగకు తలకొరివి పెట్టావు. అది చాలా మంచి పనికదా!

వ. 'అ ట్లగ్నిసంస్కారంబు సేసి నీవు వచ్చిన యనంతరంబ తచ్చితా సమీపంబున. 45

ప్రతిపదార్థం : అట్లు= ఆ రీతిగా; అగ్నిసంస్కారంబు+చేసి= దహన సంస్కారం చేసి; నీవు= నీవు; వచ్చిన+అనంతరంబ= వచ్చిన వెంటనే; తద్+చితా సమీపంబునన్= ఆ కాటినిప్పు దగ్గరలో.

తాత్పర్యం : అట్లా దహన సంస్కారం ముగించిన నీవు ఇట్లా వచ్చావో లేదో ఆ వెంటనే ఆ చితిమంట దగ్గరలో. (తరువాతి పద్యంతో అన్వయం).

క. 'కడు నర్మిలిఁ గ్రేపుం జను ।
గుడుపఁ దొడఁగె నొక్క సురభి గుఱుపా ల్బెరయం
బడు వత్స వక్త్రఫేనము ।
సుడిగాలిం దూలిపడియె సొదపై ననఘా! 46

ప్రతిపదార్థం : అనఘా!= పుణ్యాత్ముడా!; ఒక్కసురభి= ఒక ఆవు; కడున్= మిక్కిలి; అర్మిలిన్= ప్రేమచేత; క్రేపున్= దూడను; చనుకుడుపన్= పాలు ఇవ్వటానికి; తొడఁగెన్= మొదలుపెట్టింది; కుఱుపాల్= చిన్న చేపువలన; బెరయన్పడు= చిందిపడే; వత్స= దూడ; వక్త్రఫేనము= నోటి నురగ తుంపర; సుడిగాలిన్= సుడిగాలిచేత; సొదపైన్= చితి మీదికి; తూలిపడియెన్= చెదరిపడింది.

తాత్పర్యం : ఒక ఆవు తన దూడకు ఎంతో ప్రేమగా పాలిస్తుండగా చిన్న పాలచేపురాగనే దూడ నోటినుండి నురగ తుంపర జారిపడింది. అది సుడిగాలికి ఎగిరి చితిమీదపడింది.

వ. 'దానంజేసి యన్నాడీజంఘుండు సంజీవితుం డయి యెప్పటియట్ల యొప్పడు నాకారంబుతో నరుగుదెంచుచున్నవాఁ; డి ట్లగుటకుం గారణంబును నద్దేవుని దివ్యచిత్తంబు మహానుభావంబ.' 47

ప్రతిపదార్థం : దానన్+చేసి= నురగ పడటంవలన; ఆ+నాడీజంఘుండు= ఆ రాజధర్ముడు; సంజీవితుండు+అయి= మళ్ళీ బతికినవాడై; ఎప్పటి+అట్ల= ఎప్పటి మాదిరిగానే; ఒప్పెడున్= శోభిల్లే; ఆకారంబుతోన్= రూపంతో; అరుగుదెంచుచున్+ ఉన్నవాఁడు= వస్తూ ఉన్నాడు; ఇట్లు+అగుటకున్= ఇట్లా జరగటానికి (తిరిగి బతికి రావటానికి); కారణంబు= నిమిత్తం, మిష; ఆ+దేవుని= ఆ బ్రహ్మదేవుడి; దివ్యచిత్తంబు= లోకాతీతమైన దయా; మహానుభావంబ= మహిమే.

తాత్పర్యం : ఆ నురగ పడిందో లేదో నాడీజంఘుడు తిరిగి బ్రతికాడు. మునుపటి మాదిరిగానే అదే రూపంతో వస్తూ ఉన్నాడు. ఇట్లా జరిగిందీ అంటే అది ఆ భ్రమ్మదేవుడి లోకాతీతమైన దయామహిమే!'

క. 'అని చెప్పె నంత బకపతి ।
సనుదెంచెను దనుజపతికి సమ్మద మెసఁగన్
మును వాసవుఁ డజువాక్యము ।
నన పాశ నిబద్ధుఁ జేసినాఁ డవ్విప్రున్. 48

ప్రతిపదార్థం : అని= అని; చెప్పెన్= చెప్పాడు; అంతన్= అంతలో; బకపతి= కొంగలరాజు నాడీజంఘుడు; దనుజపతికిన్= రాక్షస రాజు విరూపాక్షుడికి; సమ్మదము= ఆనందం; ఎసఁగన్= ఎక్కువయ్యేటట్లు; చనుదెంచెన్= వచ్చాడు; మును= కొంగ రాకముందే; వాసవుఁడు= దేవేంద్రుడు; ఆజువాక్యమునన= బ్రహ్మమాటమీద; ఆ+విప్రున్= ఆ బ్రాహ్మణుడిని; పాశనిబద్దున్= తాళ్ళతో కట్టినవాడిగా; చేసినాఁడు= చేశాడు.

తాత్పర్యం : అని ఇంద్రుడు చెప్పగానే కొంగలరాజు రానేవచ్చాడు. అతడి రాకకు విరూపాక్షుడు మరిత సంతోషించాడు. అంతకు మునుపే ఇంద్రుడు బ్రహ్మ మాట ప్రకారం ఆ బ్రాహ్మణుడిని తాళ్ళతో కట్టించాడు.

క. ఆ నాడీజంగుండును ।
దాని నెఱిఁగి భూసురునకుఁ దనకతమున న
ద్దీనదశయగుట కోర్వక ।
వాని విడుపు గోరి వేఁడె వరముగ నింద్రున్. 49

ప్రతిపదార్థం : దానిని= బ్రాహ్మణుడిని కట్టేశాడని; ఎఱిఁగి= తెలిసికొని; ఆ నాడీజంఘుండును= ఆ కొంగ; భూసురునకున్= ఆ బ్రాహ్మణుడికి; తన కతమునన్= తనకారణముగా; ఆ+దీనదశ+అగుటకున్= ఆ దైన్యస్థితి కలిగినందుకు; ఓర్వక= సహించలేక; వాని విడుపున్= ఆ బ్రాహ్మణుడి విడుదలను; కోరి= కోరుకొని; ఇంద్రున్= ఇంద్రుడిని; వరముగన్= వరంగా; వేఁడెన్= ప్రార్థించాడు.

తాత్పర్యం : ఆ రాజధర్ముడు, బ్రాహ్మణుడికి తనవలన కలిగిన దురవస్థకు తట్టుకొనలేకపోయాడు. అతడిని విడిపించుమని ఇంద్రుడిని వరం అడిగాడు.

చ. అతఁడును దివ్యబోధమున నా సమయంబున బ్రహ్మ సత్కృపా
న్వితుఁ డగు టేర్పడం గని వినీతతముం డగు రాజధర్మ వాం
ఛిత మొనరించె విప్రునకుఁ జేర్చిరి తెచ్చినవారు తద్ధన
వ్రతతియు దైత్యనాయకుఁడు పంప బకాధిపుఁ బ్రస్తుతించుచున్. 50

ప్రతిపదార్థం : అతఁడును= ఆ ఇంద్రుడూ; ఆ సమయంబునన్= వరం అడిగేటప్పుడు; బ్రహ్మ= బ్రహ్మదేవుడు; సత్కృపా+అన్వితుఁడు+అగుట= మంచి దయతో కూడినవాడవటం; దివ్యబోధనమునన్= అతీంద్రియ జ్ఞానంచేత; ఏర్పడన్+కని= తెల్లంగా తెలిసికొని; వినీతతముండు+అగు= ఎక్కువ వినయవంతుడైన; రాజధర్మ= కొంగ; వాంఛితమున్= కోరికను; ఒనరించెన్= తీర్చాడు; దైత్యనాయకుఁడు= రాక్షసరాజు విరూపాక్షుడు; పంపన్= పంపగా; తద్= ఆ బ్రాహ్మణుడి; ధనవ్రతతియున్= ధనం మొత్తాన్ని; తెచ్చినవారు= తీసికొని వచ్చినవారు (రాక్షసులు); విప్రునకున్= బ్రాహ్మణుడికే; చేర్చిరి= తిరిగి చేరవేశారు; బకాధిపున్= కొంగలరాజు నాడీజంఘుడిని; ప్రస్తుతించుచున్= పొగడుతూ.

తాత్పర్యం : ఈ వరం ఇవ్వటంలో బ్రహ్మదేవుడి దయ ఉన్నదని ఇంద్రుడు దివ్యజ్ఞానంతో తెలిసికొన్నాడు. వెంటనే బ్రాహ్మణుడిని విడిచిపెట్టి, కొంగ కోరిక తీర్చాడు. రాక్షసరాజు ఆజ్ఞతో బ్రాహ్మణధనాన్ని తెచ్చినవారు తిరిగి అతడికి ముద్రశుద్ధిగా ముట్టచెప్పారు. నాడీజంఘుడిని కొనియాడుతూ. (తరువాతి వచనంతో అన్వయం).

వ. అవ్విప్రుండు ధనసంచయంబు మోచికొని మరలి మరలి చూచుచు సంభ్రమంబునం బోయెఁ; దదనంతరంబ. 51

ప్రతిపదార్థం : ఆ+విప్రుండు= ఆ బ్రాహ్మణుడు; ధన సంచయంబున్= ధనం మొత్తాన్ని; మోచికొని= మోస్తూ; మరలి మరలి చూచుచున్= మళ్ళీ మళ్ళీ తిరిగి చూస్తూ; సంభ్రమంబునన్= తత్తరపాటుతో; పోయెన్= వెళ్ళాడు; తద్+అనంతరంబ= ఆ తరువాత.

తాత్పర్యం : ఆ బ్రాహ్మణుడు ధనం మూటను మోసుకొంటూ వెనక్కి తిరగి చూస్తూ తత్తరపడుతూ పోయాడు. ఆ తరువాత. (తరువాతి పద్యంతో అన్వయం).

క. సురపతియుఁ ద్రివిష్టపమున ।
కరిగె; బకాధీశుఁడును నిజాలయమునకున్
గరిమంబు మెఱయఁ జనియెం ।
బరితుష్టుం డగుచు దైత్యపాలుం డనుపన్.' 52

ప్రతిపదార్థం : సురపతియున్= ఇంద్రుడూ; త్రివిష్టపమునకున్= దేవలోకానికి; అరిగెన్= వెళ్ళాడు; బక+అధీశుఁడును= కొంగలరాజునూ;

దైత్యపాలుండు= రాక్షసరాజు; పరితుష్టుండు+అగుచున్= బాగా సంతోషించినవాడవుతూ; అనుపన్= పంపగా; గరిమంబు= గొప్పతనం; మెఱయన్= ఒప్పగా; నిజ+ఆలయమునకున్= తా నుండే తావుకు; చనియెన్= వెళ్ళాడు.

తాత్పర్యం : ఇంద్రుడూ స్వర్గలోకానికి వెళ్ళిపోయాడు. విరూపాక్షుడు ఆ బకరాజు రాజధర్ముడిని సంతోషంగా సాగనంపాడు. అతడూ గొప్పగా తానుండే మర్రిచెట్టును చేరుకొన్నాడు'.

క. అని చెప్పి తాత యిట్లను ।
మనుమనితో నాదరమున మఱియును 'బ్రహ్మ
ఘ్నునకును నిష్కృతి గలుగును; ।
వినుము కృతఘ్నునకు లేదు విమల చరిత్రా! 53

ప్రతిపదార్థం : అని చెప్పి; తాత= భీష్మయ్య తాత; మనుమనితోన్= మనుమడైన ధర్మరాజుతో; మఱియును= మళ్ళీ; ఆదరమునన్= ఆపేక్షతో; ఇట్లు+అనున్= ఇట్లా అన్నాడు; విమల చరిత్రా!= మచ్చలేని నడతకలవాడా!; బ్రహ్మఘ్నునకును= బ్రాహ్మణుడిని చంపినవాడికైనా; నిష్కృతి= పాపవిముక్తి; కలుగును= కలుగుతుంది; కృతఘ్నునకున్= చేసిన మేలు మరిచేవాడికి; లేదు= ఉండదు; వినుము= వినుము.

తాత్పర్యం : భీష్ముడు మనుమడికి కాశ్యప గౌతమోపాఖ్యానం అంతా చెప్పి మళ్ళీ ఇట్లా అన్నాడు. 'ధర్మరాజా! బాపనవాడిని చంపినవాడికైనా పాపనిష్కృతి ఉంటుంది కాని చేసిన మేలు మరచిపోయినవాడికి మాత్రం పాపవిముక్తి ఉండదు.

క. అరయ మిత్త్ర ద్రోహము ।
దారుణమగు పాతకము గృతఘ్నత కంటెన్;
వైరము గొని విడువవలయు ।
నా రెండు దెఱఁగుల వారి నాప్తుల నైనన్. 54

ప్రతిపదార్థం : అరయన్= విచారించగా; మిత్త్రద్రోహము= స్నేహితుడికి కీడు తలపెట్టటం; కృతఘ్నతకంటెన్= చేసిన మేలు మరచినదానికంటే; దారుణము+అగు= భయంకరమైన; పాతకము= పాపం; ఆ రెండు+ తెఱంగులవారిన్= ఈ రెండు రకాల (మిత్రద్రోహులు-కృతఘ్నులు) వారిని; ఆప్తులనైనన్= క్షేమం కోరేవారైనప్పటికీ; వైరము కొని= విరోధం పెట్టుకొని; విడువ వయున్= వదలిపెట్టాలి.

తాత్పర్యం : నిజానికి ఆలోచిస్తే స్నేహితుడికి కీడు తలపెట్టటం, చేసిన మేలు మరచి పోవటం కన్నా మించిన మహాపాపం. ఈ రెండు రకాల వారు మన మంచికోరుకునేవారైనా సరే - వైరం పెట్టుకొని వారిని వదలుకొనటం మంచిది.

క. మిత్త్రుం డైహికములు నా ।
ముత్రికములు నైన భద్రములు దలకొలుపున్;
మిత్త్ర ధనంబులలోనను ।
మిత్త్రుఁడ యెక్కుడనుమాట మెత్తురు ప్రాజ్ఞుల్. 55

ప్రతిపదార్థం : మిత్త్రుండు= చెలిమికాడు; ఐహికములున్= ఈ లోకానికి సబంధించినవీ; ఆముత్రికములును+ఐన= పై లోకానికి సంబంధించినవి అయిన; భద్రములు= శుభాలు; తలకొలుపున్= కలిగిస్తాడు; మిత్ర ధనంబులలోనను= మిత్రుడూ, ధనం అనే రెంటిలోకూడా; మిత్త్రుఁడు= నేస్తగాడే; ఎక్కుడు= ఎక్కువ; అనుమాటన్= అనే వాక్కును; ప్రాజ్ఞుల్= పెద్దలు; మెత్తురు= మెచ్చుకొంటారు.

తాత్పర్యం : స్నేహితుడు ఇహపరలోక సౌఖ్యాలు రెంటినీ సమకూర్చగలడు. మిత్రుడూ, ధనం - ఈ రెంటిలో మిత్రుడే మిన్న - అంటూ మెచ్చుకుంటారు పెద్దలు.

క. ఉత్తమ కులజుఁడు సుగుణా।
యత్తుఁడు సస్నేహమతియు నగు మిత్త్రునకుం
చిత్తమెలర్చు తెఱంగునఁ।
బొత్తు మనఁగవలయు శుభము పొంద వలసినన్.' 56

ప్రతిపదార్థం : శుభము= మేలు; పొందవలినన్= కలగాలంటే; ఉత్తమ కులజుఁడు= ఉన్నత వంశంలో పుట్టినవాడూ; సుగుణ+ఆయత్తుఁడు= మంచి గుణాలకు వశమైనవాడూ; సస్నేహమతియున్= స్నేహాన్నికోరే బుద్ధికలవాడూ; అగు= అయినట్టి; మిత్త్రునకున్= స్నేహితుడికి; చిత్తము= మనస్సు; ఎలర్చు తెఱంగునన్= అలరించేటట్లు; పొత్తు= కలసి మెలసి; మనఁగవలయున్= నడచుకొనాలి.

తాత్పర్యం : ఎవరైనా మేలు పొందాలంటే మంచికులంలో పుట్టినవాడూ, సుగుణాలు కలవాడూ, మంచి స్నేహం కావాలనుకొనేవాడూ అయిన స్నేహితుడితో పొత్తు పెట్టుకొనాలి. అతడు నొచ్చుకోని రీతిలో నడచుకొనాలి'.

వ. 'అని యిట్లు కృతఘ్నతయు మిత్త్రద్రోహంబును నధిక పాతకంబు లగుటయు సన్మిత్త్రుఁ బాటించుట శుభంబు చేయుటకు భీష్ముండు భీమాగ్రజునకుం జెప్పె' ననిన విని 'యయ్యుత్తమ పురుషుల యడుగుటలును, నుత్తరం బిచ్చుటలును నింత లెస్సలై చెల్లెడునే? యటమీఁదఁ జెల్లిన తెఱంగు లెఱింగింపు' మనుటయు. 57

ప్రతిపదార్థం : అని= అని; ఇట్లు= ఇట్లా; కృతఘ్నుతయున్= చేసిన మేలు మరిచి పోవటమున్నూ; మిత్త్రద్రోహంబునున్= స్నేహితుడికి కీడు తలపెట్టటమున్నూ; అధిక పాతకంబులు= మహాపాపాలు; అగుటయున్= అవటంవలన; సన్మిత్త్రున్= మంచి స్నేహితుడిని; పాటించుట= పొందటం; శుభంబు చేయుటయున్= మేలు చేయటమున్నూ; భీష్ముండు= భీష్ముడు; భీమ+అగ్రజునకున్= భీముడికంటె ముందు పుట్టిన ధర్మరాజుకు; చెప్పెన్= చెప్పాడు; అనినన్= అని వైశంపాయనుడు చెప్పగా; వని= జనమేజయుడు ఆలకించి; ఆ ఉత్తమ పురుషుల= మగవారిలో మొనగాళ్ళైన ధర్మరాజు భీష్ముల; అడుగుటలును= ప్రశ్నించటాలు; ఉత్తరంబు ఇచ్చుటలునున్= జవాబు చెప్పటాలు; ఇంత లెస్సలై= ఇంతటి మేలు కలవై; చెల్లెడునే= సాగుబాటవుతున్నాయా; అటమీఁదన్= ఆ పైన అవి; చెల్లిన తెఱంగులు= చలామణి అయిన తీరులు; ఎఱిఁగింపుము= తెలియ చెప్పుము; అనుటయున్= అనగానే.

తాత్పర్యం : చేసిన మేలు మరచిపోవటం, మిత్రుడికి కీడు తలపెట్టటం - అనేవి రెండూ మహాపాపాలు. అందుచేత మంచి మిత్రుడిని సంపాదించటం మేలుచేయటం - అనేవాటిని భీష్ముడు ధర్మరాజుతో చెప్పాడు. ధర్మరాజు డగగానే భీష్ముడు చెప్పిన విషయాలు లోకంలో మంచివిగా చలామణి అవుతున్నాయా? అయితే ఆ చెల్లుబాటయిన తీరులూ తెలియచెప్పవలసింది.

ఆశ్వాసాంతము

చ. స్మయభయ దర్పిత క్షుభిత సామజమర్దన రక్షణ క్రియా
శ్రయణ విలాస భాసుర భుజా ! చరణ ప్రణతామర ప్రజా!
జయ విభవ ప్రభుత్వ ధనసంప దుదాత్త చరిత్ర కీర్త్యు పా
నయన కృతార్థ సేవక జనా! మునిసంభృత యోగపూజనా! 58

ప్రతిపదార్థం : స్మయ= కండకావరంతో; దర్పిత= పొగరెక్కిన; సమజ= ఏనుగు (గజాసురుడు)ను; మర్దన= చంపటం; భయ= వెఱపుతో; క్షుభిత= కలతచెందిన; సామజ= ఏనుగు (గజరాజు)ను; రక్షణ= కాపాడటం అనే; క్రియా= వ్యాపారాన్ని; ఆశ్రయణ= ఆశ్రయించటం అనే; విలాస= లీలతో; భాసుర= ప్రకాశిస్తున్న; భుజా!= చేతులు కలవాడా!; జయ గెలుపునూ; విభవ= వైభవాన్నీ; ప్రభుత్వ= సామర్థ్యాన్నీ; ధన= సిరినీ; సంపద్= ఐశ్వర్యాన్నీ; ఉదాత్త చరిత్ర= గొప్పనడవడినీ; కీర్తి= కీర్తినీ; ఉపానయన= పొందించటం చేత; కృతార్థ= కృతకృత్యులైన; సేవక జనా?= పరిచారకులు కలవాడా!; ముని సంభృత= ఋషులు పోషించిన; యోగ= ధ్యానంతో; పూజనా= కొలిచేవాడా!

తాత్పర్యం : పొగరుబోతు అయిన గజాసురుడిని చంపి, చెడును తుదముట్టించటం, భయంతో కలతపడ్డ గజరాజుని కాపాడి మంచిని నిబెట్టటం వంటి చేతలను విలాసంగా చేసి చూపే చేతులు కలవాడా! దేవతలంతా ఎపుడూ మ్రొక్కుకొంటూ ఉండే పాదాలు కలవాడా! విజయాన్నీ, వైభవాన్నీ, సామర్థ్యాన్నీ, సిరులనూ, ఐశ్వర్యాన్నీ, మంచి శీలాన్ని, కీర్తినీ సమకూర్చి పెట్టటం వలన ధన్యులైన పరిచారక వర్గం కలవాడా! ధ్యానంతో కొలిచే ఋషులు కలవాడా!

క. తరణి శశినేత్ర! జగదుప ।
కరణీయ చరిత్ర! బోధగాత్ర! తపస్సం
భరితశమ ముని మనోజ్ఞా!
భరణీయ ప్రాజ్ఞ! విశ్వభార విదిజ్ఞా! 59

ప్రతిపదార్థం : తరణి= సూర్యుడూ; శశి= చంద్రుడూ; నేత్ర= కన్నులుగా కలవాడా!; జగత్= లోక ప్రవృత్తికి; ఉపకరణీయ= ఉపకరించే వాటిచేత; చరిత్ర!= నడవడికలవాడా!; బోధ= జ్ఞానమే; గాత్ర!= శరీరంగా కలవాడా!; తపస్= తపస్సుచే; సంభరిత= నిండిన; శమ= అంతరింద్రియ నిగ్రహంకల; ముని= ఋషులకు; మనోజ్ఞా!= మనోహరమైనవాడా!; భరణీయ= పోషించదగ్గ; ప్రాజ్ఞ= వివేకులు కలవాడా!; విశ్వభార= ప్రపంచభారాన్నీ; విధి= బ్రహ్మను (బ్రహ్మతత్త్వాన్ని); జ్ఞా!= తెలిసినవాడా!, విశ్వభార విధానాన్ని తెలిసినవాడా!

తాత్పర్యం : సూర్యచంద్రులు కన్నులుగా కలవాడా! లోకపు వృత్తికి ఉపయోగించే నడవడి కలవాడా! జ్ఞానమే ఆకారంగా తాల్చినవాడా! తపోనిధులూ, నిగ్రహవంతులూ అయిన మునులకు మనోహరమైనవాడా! పోషించదగ్గ వివేకులు కలవాడా! ప్రపంచ భారాన్నీ, బ్రహ్మతత్త్వాన్నీ తెలిసినవాడా! ప్రపంచభారం వహించే విధానం తెలిసినవాడా!